

פירושו של רבינו 'אור החיים' הקדוש

פרשת שלח לך

למעוניינים לקבל במייל את פירושו של 'אור החיים' הקדוש,

נא לשלוח בקשות למייל

pnineeh@gmail.com

[פרשת שלח לך](#)

[במדבר פרק-יג](#)

{א} **וידבר וגו' לאמר**. צריך לדעת למה אמר **לאמר** כיון שהדיבור אינו אלא אל משה, ואולי שבא להרשותו לומר שהדברים נאמרו לו מפי השכינה, שזולת זה הרי הוא בבל תאמר (יומא ד:), גם שלא יחשדוהו ישראל כי משה חפץ בדבר ויאמרו כי דעתו כדעתם, לזה יצוה שיאמר להם כי כן צוה לו המלך, גם כדי שישמעו לו לשלוח כסדר הנדבר אליו מה', ולא יעכבו על ידו כשידעו כי דבר מלך הוא, גם לפי דברי רז"ל שפירשו תיבת לך לדעתך שאין ה' מצוה על הדבר, חפץ ה' שיאמר לישראל הדברים כמות שהם מפי עליון אולי ירגישו כי לא טוב עשות ויבטחו בה' ויאמינו בו:

{ב} **שלח לך אנשים וגו'**. צריך לדעת אומרו **לך**, ורז"ל אמרו (סוטה שם) לדעתך אני איני מצוך וכו', וקשה למה יסכים ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ויפיע מאמרו על עצת רשעים. ולהבין הענין אעיר בדבר, מבטן מי יצא הקר"ח הרעה הגדולה הנסבבת מהמרגלים, אם מצד המעשה, אין בו רע, כי הלא מצינו (יהושע ב) שכמו כן שלח יהושע ב' אנשים מרגלים וירגלו הארץ, אם כן אין הדבר מכוּעַר מצד עצמו, ואם מצד האנשים המרגלים שהיו רשעים, הלא מצינו שנבחרו על פי ה' הבוחן לבות וכליות, והעיד הכתוב עליהם כולם אנשים שהם צדיקים:

אכן יתבאר הדבר על פי דבריהם ז"ל שאמרו (ילקוט) וזה לשונם בתחילה נתקבצו אצל משה לשלוח המרגלים ולא רצה ואמר להם כבר הבטיחנו ה', ואמרו לו כי העממים יודעים בנו שאנו באים לירש אותם והם מטמינים את ממונם וכשיגיעו ישראל לא ימצאו כלום ונמצא דברי ה' בטל ח"ו, ואז וייטב הדבר בעיני משה מה שאמרו (דברים א) ויחפרו לנו את הארץ פירוש החפירות שמטמינים בהם סמונם וכו' כיון ששמע משה כך נלכד בידם עד כאן. הנה ממה שדקדקו במאמרם ז"ל ואמרו נלכד בידם יורה שבמרמה דברו ולכדוהו בערמה, ואין ידוע מה היא מרמה שדברו בפיהם שבה נלכד:

אכן ב' מיני ריגול הם, הא' הוא ריגול לדעת דרך אשר יעלו בה, גם לדעת אם יטריחו כל ישראל לעלות או חלק אחד מהם, וכמאמר מרגלי העי שהשיבו ליהושע (יהושע ז) אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו וגו' אל תיגע שמה את כל העם, וריגול זה לא ירגל אלא את העיר אשר יבאו שמה וכשיכבשוה ויסקימו לצור על עיר אחרת ירגלוה אחת לאחת, וריגול ב' הוא ריגול כללי, זה יורה כי רוצים לראות ולשער אם יש כח בהם לכבוש, והוא הריגול שהסכימו ישראל לשלוח לרגל הוא לכללות ארץ כנען כמו שמפורש במעשה, וזה יגיד מיעוט האמונה בה' וביקוש תואנה, ולזה אמרו במדרש שלא רצה משה עד שנתחכמו במרמה וידברו לו שלצד הטמנת הממון הם שולחים, וטעם זה צודק בכל ארץ כנען ונלכד בידם ושלח מרגלים לתכלית זה כי אין רע בדבר, כמו כן יהושע שלח מרגלים לסיבה הצריכה כמו שכתבתי ואין רע אלא דוקא בטעם ריגול שהיה בדעת ישראל בגניבת דעת משה:

ולזה בא דבר ה' אל משה ואמר **שלח לך** פירוש למה שאתה סובר השליחות שהיא בשביל הטמנת הממון פירוש אבל לא לטעם שחושבים הם, והעירו כי לא מחשבותם מחשבותי, ומשה אפשר שלא הבין הכוונה על סדר והבין דרך אחר כאשר אבאר, או נוכל לומר שהבין אלא כיון שראה שה' לא מנעו מלשלוח עשה מעשה ולא נתחכם על דבר מלך, והגם שה' גילה לו, ה' חפץ לגלות לעבדיו הנסתרות, גם לדעת טעם לכל היוצא מהענין, ואם תאמר קושיא לאלהינו למה לא מנע הדבר מהיות כן, לצד שראה שזולת זה היו פוקרים יותר ועושים בהלה יותר ממה שעשו בהליכת המרגלים:

עוד ירצה במאמר לך לצד שהזכירם בלשון חשיבות ואמר אנשים שיורה שהם צדיקים לזה אמר לך פירוש כל עוד שהם לפניך אצלך הם צדיקים אבל כשיחזרו פניהם ללכת בשליחות פקע מהם כלילא, וכמאמר הכתוב (כ"ו) וילכו ויבואו ואמרו ז"ל (סוטה לה.) מקיש הליכתם לביאתם וכו', ומזה הרגיש משה והתפלל על יהושע שלא ילך בעצת רשעים, ולדרך זה יתבאר דברי רז"ל שאמרו (במד"ר פט"ז) וזה לשונם אבל מרגלים ששלח משה רשעים היו דכתיב שלח לך אנשים עד כאן. ואין ידוע כוונתם ז"ל מנין מוכיחים הדברים ממאמר שלח לך שרשעים היו, אלא שדייקו תיבת **לך** כמו שדייקנוה לך הם אנשים אבל בשליחות כשיתחילו בהליכה רשעים הם. עוד יש לומר שפירוש **לך** הוא לך הם צדיקים אבל אני יודע שהם רשעים. ואם תאמר ולמה יסכים ה' לשלוח רשעים, ומה גם שאמר הכתוב על פי ה' ואמרו ז"ל (שם) שהיה הקב"ה אומר פלוני לשבט פלוני, ואולי כי בפרט זה של הריגול כל ישראל שוו בדעת אחת לרגל עד אשר רגלו והוא לראות אם יכולין לכובשם כפי יכולת שהיה בישראל וזה יגיד מיעוט האמונה ולזה יקראו רשעים:

או אפשר לצד שכוונת המשלחים היתה רעה תפעיל פועל הרע בשליח ויחזור להיות שלוחו של אדם כמותו ויולד בו תכונה רעה מה שלא היתה בו קודם כדרך שתולד בחינת הקדושה בשלוחי מצוה לטובה אות,

ולזה הגם שהיו צדיקים, בהתחלתם עשות ההליכה לרגל נולד בהם תכונה רעה מכח המשלחים ויעצו להדיח:

עוד ירצה לומר **שלח לך** שיהיה השליחות מתכנה על שם משה ולא על שמו ית' לצד מה שיצא מהדבר:

עוד ירצה לומר להם שלא תהיה כוונת הליכתם למה שחושבים ישראל אלא למה שחושב משה בשליחות, והוא מאמר **שלח לך** למה שבדעתך ולא למה שבדעתם:

עוד רמז במאמר **לך** על פי מה שאמרו ז"ל (שמו"ר פ"ה) בפסוק עתה תראה אבל במלחמת ל"א מלכים אינך רואה עד כאן. מעתה אם היו ישראל נכנסים לארץ בשנה השנית ליציאת מצרים והיה מתקיים מאמר ה' שאמר עתה תראה היה מוכרח משה לישוב חוץ לארץ כהדיוט או יכנס לארץ ישראל הדיוט, ובאמצעות שליחות המרגלים נתעכבו ישראל מ' שנה ולא ירד משה מגדולתו ויהי בישרון מלך מ' שנה עד מלאת ימיו, והוא אומר **שלח לך** כי לך הנאה בזה בתכלית הדברים:

ויתורו את וגו'. קשה אומרו **ויתורו** שהיה לו לומר לתור וגו', עוד קשה אומרו **אשר אני נותן** וגו' אחר אשר הזכיר שם המקום לא היה צריך לומר אשר אני וגו' כי מי לא ידע שהוא נותנה להם. אכן לפי מה שפירשנו שהתנה בשליחות תנאי הראשון לך פירוש למה שהוא חושב שיהיו שלוחי משה ושאר הפירושים שפירשנו בה, והוסיף עוד תנאי אחר אנשים שצריך שיהיו צדיקים, עוד בא והוסיף תנאי אחר בדבר שהריגול הוא **אשר אני נותן** לבני ישראל פירוש לא לשער אם הארץ היא יש כח בהם לזכרה ולרשת אנשיה כי זה ודאי כי אין יכולת בהם לעמוד אפילו כנגד עיר קטנה שבהם, אלא **אשר אני נותן**, וכיון שהדבר ההוא בא להם במתנה על הנותן להוציא עושקיה כדין הנותן מתנה, והוא ילחם להם ויעמידנה בידם באין שטן ואין פגע רע, גם ישכילו בריגולם אשר יפליא ה' להשפיל רמים עם גדול ורם רבים ועצומים כדי שבעל הנם יכיר בניסו, ובזה נתחכם ה' בחסדו והרים מלפניהם מכשול כשיראו עמלק וגו' וילידי ענק וגו' ועוצם חוזק הערים הבצורות לבל יפחדו ויראו כי אין ירושתם בכח ישראל אלא בכח הבורא אשר הכל יוכל כי הוא הנותן:

זהו הוא מאמר **אשר אני נותן**, ובמתק לשונו גילה כי כפי הטבע אינם יכולין להם כמו שאמרו המרגלים אחר כך, ובזה נתישבו הדקדוקים. אלא שנשאר לחקור זאת למה לא הספיק לומר ויתורו את הארץ אשר אני נותן ולא היה צריך להזכיר **ארץ כנען**, וראיתי לרז"ל (ילקוט) שהרגישו בהערה זו ואמרו שבא לרמז אל זכות הגורם המתנה והוא זכות יצחק שנולד לאברהם ושרה אברהם בן מאה שנה ושרה בת צ' שנה שהוא במספר השנים של שניהם ק"צ, וזה דרך דרש, ונראה לומר כי נתכוון לומר המאמר עצמו שאמר משה לישראל במשנה תורה (דברים ט) לא בצדקתך וגו', כי ברשעת הגוים וגו', והוא מה שהזכיר כאן כשאמר אני נותן ארץ **כנען** לומר לצד שהיא ארץ כנען אשר נתמלא סאתו לזה אני נותן:

תשלחו. ולא הספיק במאמר שלח שבתחילת הכתוב. אולי שבא לעכב שלא ילכו אלא בסדר זה איש א' וגו' ולא יותר ולא פחות:

שׁוּׁ **אלה שמות האנשים**. צריך לדעת למה חזר לומר כן והלא כבר אמר ואלה שמותם וגו' ויתבאר על פי דבריהם ז"ל (סוטה לד:) שאמרו וזה לשונם אמר ר' יצחק דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מרגלים על שם מעשיהם נקראו וכו' סתור בן מיכאל שסתור דבריו של הקדוש ברוך הוא וכו' עד כאן. והנה לצד שרצה לומר הכתוב ויקרא משה להושע בן נון יהושע שהתפלל עליו וכו' יאמר האומר מה ראה משה להתפלל על יהושע, לזה הקדים לומר **ואלה שמות האנשים** וגו' להעירך כי משמותם השכיל משה מעשיהם הרעים אשר לזה הוצרך להתפלל על יהושע ויקרא וגו', ולזה סמך למאמר אלה שמות וגו' ויקרא משה וגו', והגם שכתבתי למעלה שהרגיש ברשעם ממאמר תיבת לך, אין פירוש זה מוכרח ויש לפרש תיבת לך באופן אחר ומשמותם הטה והכריע כי ירשיעו בשליחותם, עוד אולי שלא הצדיק שכולן רשעים אלא משמותם שכל שמותם גילו מה שעתידין לעשות:

ויקרא משה וגו'. רז"ל אמרו (שם) שהתפלל עליו, וצריך לדעת למה שינה שמו ויכול היה להתפלל בלא שינוי השם. ואולי שנתן כח בשמו בתוספת היו"ד שמספרה עשרה כדי שיוכל נגד העשר מרגלים, עוד כדי שיטול זכות וחלק הטוב של כל העשרה כמאמרם ז"ל (חגיגה טו.) זכה נוטל חלקו וחלק חבירו:

יִזְ **וישלח אותם וגו'**. צריך לדעת למה הוצרך לומר כן אחר שכבר זכר השליחות ב' פעמים וישלח אותם וגו', אשר שלח משה, ואולי שיודיע הכתוב שעשה להם לזיה, ונתן הכתוב טעם הלזיה ואמר **לתור** וגו' שהוצרכו לשמירה לפי שהלכו לדרך סכנה. עוד ירצה שנתכוין בלזיה לדרך אשר יתורו שכן משפט הלזיה:

יִחַ **וראיתם וגו' מה היא**. פירוש לפי שיש ארץ שהבלה ואוירה זך ובריא וממזג הטבעיות ויש שאוירה עכור ומעופש ומתנגד למזג הטבעיות, גם יש ארץ שהיא מלאה מעיינות ומימיה נקיים ומולידים מזג טוב

באדם ויכוון הכוחות ויש להפך, ואלו הם דברים שישנם בארץ מצד עצמה בלא סיבה אמצעי, וכנגד דברים אלו אמר וראיתם את הארץ מה היא מצד ברייתה אם היא בגדר הרצון או להפכו, ולצד כי חקירה זו יש בה בחינות שישנם בהבחנה להם בדרך עברתם בה, ויש דברים שצריכין נסיון כמו שתאמר אם מחזקת טבע האנושי אם מימיה מפרים ומרבים, דברים אלו אינם ניכרים בדרך העברה ולזה צוה להם **ואת העם וגו'** פירוש מהפעולות יודעו הכוחות מהעם היושב בה יתגלה כח הארץ אם העם חזק או רפה, ולצד שיש מקום לומר שאין מבחן מחזק העם כי יש במה לתלות והוא כי הם גודרין עצמן מהתשמיש, לזה אמר **המעט הוא אם רב**, גם בזה יגלה כי מימיה מפרים ומרבים:

עוד ירצה בהעיר למה שינה סדר שלקח הכתוב בכל ההדרגות שהקדים בהם חלק הטוב ואחר כך הזכיר חלק הרע, **החזק הוא** ואחר כך הרפה, **הטובה היא** אם דעה הקדים הטובה, וגם מבחן החזק הוא חלק הטוב לדעת טובת הארץ שמגדלת חזקים, וכן במאמר האחרון הקדים לומר **השמנה היא** ואחר כך אם רזה, וכמו כן **היש בה עץ** ואחר כך אמר אם אין ולמה כשהזכיר המיעוט והריבוי הקדים לומר המעט הוא אם רב, והיה נראה לומר כי גם במבחן זה הקדים חלק הטוב והוא שאם הם מועטים הוא יותר טוב לישראל, וזה אינו כי לא יסתפק בטובה שיודע החלט שלילתה:

אכן הכוונה היא על זה הדרך **המעט הוא וגו'** פירוש חוזר למאמר החזק הוא וגו' אם חוזק העם הוא דבר גדול שמעטים הם כיוצא בהם אם רבים כיוצא בהם בעולם, וכפי זה הקדים חלק המעולה לשבח הארץ שאין כמותה מגדלים חזקים בכל הארצות, או לצד הכרת הנם גם כן כמו שכתבתי, ולדרך זה לא תקשה למה הפסיק בענין במאמר ואת העם וגו' באמצע עניני הארץ שהרי אחר כך הוא אומר ומה הארץ וגומה, ולדברינו בענין הארץ הכתוב מדבר:

יט) ומה הארץ אשר וגו'. פירוש כנגד פרט הנעשה באמצעות הזולת שהם בנייני העיר והדירות והכלים אם טובה היא בבנין מפואר אם רעה בבניינה, ולזה דקדק לומר **אשר הוא יושב בה**, וכנגד פרט זה תמצא שאמר הכתוב בפרשת ואתחנן (דברים ו') והיה כי יביאך וגו' לתת לך ערים גדולות וטובות אשר לא בנית, ומכלל נוי העיר הזכיר גם כן הבמחנים אם במבצרים, ורז"ל דרשו (במד"ר פט"ז) שסימן מסר להם, וזה דרך דרש, אבל פשט הכתוב כל עיקר השאלה אינו אלא על הארץ, אבל העם פשוט הוא שהוא עם גדול ורם בני ענק נפילים ואין ספק בזה לרגל אותם, ולכשנאמר שרמז להם גם על גבורת האנשים תהיה הכוונה לומר להם לראות עוצם גבורתם להכיר בנסי אל אשר ימגן אותם בידם:

כ) ומה הארץ השמנה וגו'. פירוש אם נותנת שומן בפירותיה **אם רזה** פירוש אם כשנותנת כחה בפירות אם נעשית רזה מצד זה כדרך הארצות שזורעים אותה שנה ומובירים אותם שנה כדי שלא תהיה כחושה או זורעים אותה שנה אחר שנה ואינה משתנית בכחה ועושה שני כראשון שזה יגיד שאינה נכחשת מצד גידוליה:

היש בה עץ. פירוש שם המין אם יש בה כל מין עץ, אם אין פירוש אם יש עץ שאינו נמצא בה, והוא מאמר הכתוב (דברים ח) לא תחסר כל בה:

כד) למקום ההוא קרא וגו'. פירוש הקדוש ברוך הוא קודם לכן כתב עד נחל אשכול על שם העתיד כי הוא מגיד מראשית אחרית, ואומר **אשר כרתו משם וגו'** פירוש ואם תאמר והלא כמה אשכולות נכרתו מהמקום, לזה אמר הפלאת אשכול זה שנקרא המקום על שמו על אודות האשכול וגו' אשר כרתו בני ישראל פירוש כללות ישראל כרתו אשכול זה, והגם שלא היו אלא י"ב אנשים, לצד היותם שלוחי כל ישראל, כאלו כרתו כל ישראל על דרך אומרו (שמות יב) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל:

כו) וילכו ויבואו וגו'. קשה למה הוצרך לומר **וילכו** אחר שכבר השמיענו ההליכה, ורז"ל אמרו (סוטה לה). שנכתבה להקיסה לביאה מה ביאה בעצה רעה וכו', וצריך לדעת לאיזה ענין ישמיענו הכתוב דבר זה שהלכו בעצה רעה:

אכן יתבאר הענין על פי מה שאמרו במס' קדושין דף ל"ט וזה לשונם תניא רבי יעקב אומר אין לך מצוה וכו' הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ולקח הגוזלות ושלח את האם ובחזרתו נפל ומת היכן אריכות ימיו של זה אלא לעולם שכולו טוב וכו', והעלה בש"ם שרבי יעקב מעשה חזא, ומקשה ודלמא מהרהר בעבודה זרה הוה, ומשני איהו נמי הכי קאמר אי סלקא דעתך שכר מצוה בהאי עלמא איכא אמאי לא אגין מצוה עליה דלא אתי לידי הרהור עד כאן. משמע דלמאן דאמר שכר מצוה בהאי עלמא איכא תגין מצוה מהיסורין ומהחטא, וקשה דבמסכת סוטה דף כ"א אומר במסקנת הדברים לרבא מצוה אגוני מגנא אבל אצולי לא מצלא ואפילו בזמן עצמו שהוא עסוק בה, וכפי זה במה מוכיח רבי יעקב ממה שלא הגינה עליו המצוה שלא לבא לידי הרהור עבודה זרה, והגם שלסברת רב יוסף שמביא הש"ס בסוטה מצוה בזמן שהוא עסוק בה תגין עליו גם מהעבירות, הלא נדחית סברת רב יוסף מכח קושית דואג ואחיתופל שלא

הגינה עליהם תורתם שלא יצאו לתרבות רעה, וכיון שנדחו דברי רב יוסף במה מצדיק הש"ס דחיית רבי יעקב בקידושין:

יש שרצו לחלק בין מעשה מצוה למעשה מצוה, מה שאמרו בסוטה דמצוה לא מצלא מהחטא אפילו בעידנא דעסיק בה מדבר בעושה שלא לשמה, ושם שאמרו אמאי לא אגנת עליהם שלא לבא לידי חטא מדבר במצוה לשמה עד כאן דבריהם, וזה הבל שאם כן היה לו לתלמוד לדחות מעשה הסולם בשלא עשה המצוה לשמה שהיא דחיה יותר קרובה מדחיית דלמא מהרהר בעבודה זרה, גם היה מרויח בדחיה זו שאין להקשות למה לא הגינה עליו מיצר הרע כיון שאין כח באותה מצוה להגין מיצר הרע:

הנכון לתרץ הוא דמסקנת התלמוד היא כסברת רב יוסף דמצוה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא ולזה הוא שמוכיח ר' יעקב ממה שלא הגינה והצילה המצוה על העולה בסולם להביא גוזלות לאביו שהרי גם בחזרה היה שעת מעשה מצוה שהביא גוזלות לאביו, ומה שדחה הש"ס בסוטה סברת רב יוסף ממה שלא הגינה תורה לדואג ואחיתופל אינה דחיה, לפי מה שאמרו בחגיגה (טו:) במתניתא תנא דואג ואחיתופל טינא היתה בלבם פירוש שתורתם היתה שלא לשמה, ומעתה אין הוכחה ממה שלא הצילתם תורתם שהרי לא היתה תורה לשמה, או למה שפירשו שם התוספות שהיו בעלי עבירות קודם שעסקו בתורה וקדמה תורתם ליראת חטאם שבכגון זה אין תורה מצילתם מיצר הרע:

ועוד אפילו לסברת הדוחה סברת רב יוסף במסכת סוטה מדואג ואחיתופל לא דחה אלא חלוקת תועלת התורה דאינה מצלת (אפילו) בזמן שאינו עוסק בה אבל מה שאמר מצוה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא לא דחה הש"ס, והגם דרבא מכח קושית דואג ואחיתופל הוכרח ליישב הברייתא שאמרה תלה הכתוב המצוה בנר והתורה באור וכו' יאמר שאין תועלת במצוה אלא להגין מהצרות, אין הכרח לדבריו ויכולין לומר על זה הדרך מצוה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא ובעידנא דלא עסיק בה ולא כלום תורה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא ובעידנא דלא עסיק בה מגנא ולא מצלא, ומה שאמרו אם יש לה זכות תולה זכות תורה שמצלת מהפורענות אפילו שלא בזמן שעוסקת בה, והגם שאין אשה מצווה על התורה, בשכר תורת בעליהן ובניהם וכדברי רבינא שם (סוטה כא.) ולדרך זה מוכיח ר' יעקב מהעולה בסולם להביא גוזלות לאביו שלא הצילתו מצותו בעת שהיה עוסק בה:

ועוד כשנעמיק בדבר נעמיד סוגית קדושין אפילו אליבא דרבא, בהעיר מה שאמר הש"ס דלמא מהרהר בעבודה זרה קשה לו יהיה שמהרהר בעבודה זרה היתה המצוה מצילתו מהיסורין כמו שמוכח מסוטה שאמרו אם יש לה זכות תולה, ושם בסוטה זו ודאי קלקלה וקאמר שהזכות ימנע יסוריה ואפילו אליבא דרבא, ושם זכותה מרוחק ומה שלפנינו שהלך להביא גוזלות זכותו לפניו, ולתרץ זה מוכרח לומר לצד שהיה מהרהר בעבודה זרה הרי הוא ככופר בכל התורה והרי הוא כגוי לכל דבריו ואין לו מצוה שתגין עליו, או אפשר כי לצד שבשעת מעשה המצוה הרהר בעבירה אין תועלת במצוה שעושה להגין כל עיקר, ומתרץ דסובר ר' יעקב אי אמרינן דשכר מצוה בהאי עלמא היתה מגינה עליו מבא לידו דבר הסובב פורענות שאם לא תאמר כן אם כן גם מהפורענות אינה מגינה, וגם לסברת רבא שאמר מצוה אגוני מגנא מפורענות מכלל הדבר ההוא שלא יבא לידו עון שיוסובב הפורענות, שזולת זה גם מהפורענות אינו מובטח:

נמצינו אומרים שלסברת רב יוסף מצוה בשעת מעשה מצלת מיצר הרע, וגם לסברת רבא לתירוץ ב' אם העון יסובב פורעניות בעולם הזה תגין עליו המצוה ממנו, ולזה בא הכתוב כאן לתרץ הקושי' הנרגשת למה לא הגינה עליהם המצוה שהלכו בשליחות מצוה דכתיב וישלח אותם משה על פי ה' להצילם מהפורעניות אשר סובב להם, ואמר **וילכו ויבואו** פירוש להקיש הליכתם לביאתם מה ביאתם בעצה רעה אף כשהלכו בעצה רעה אם כן אין כאן מצוה כל עיקר ואדרבא שלוחי עבירה הם:

עוד נראה הטעם שהוצרך הכתוב להשמיענו זה הוא על פי מה שאמרו שם בקידושין אחר שתריך לסברת ר' יעקב שהיה לו להגין עליו מלבא לידי עבירה חזר התלמוד להקשות והאמר ר' אלעזר שלוחי מצוה אין ניזוקין ומתרץ סולם רעוע הוה עד כאן. וקשה מה קושיא היא זאת אחר שאמר הש"ס מהרהר בעבודה זרה הוא למה לא יועיל דבר זה גם לתירוץ קושית שלוחי מצוה אין ניזוקין, אלא ודאי ששלוחי מצוה יש להם תועלת בשליחות המצוה שלא ימשך להם פעולה רעה מהשליחות עצמו, ומשמע מהש"ס שזה דבר מוסכם הוא, ומעתה נתחייב הכתוב לומר **וילכו ויבואו** לעקור מהם שם שליחות מצוה שלא הלכו אלא בעצה רעה ולזה הוזקו בשליחותם:

ובדרך רמז יתבאר אומרו **וילכו ויבואו** על דרך אומרם ז"ל (סוטה ג.) בעלי הסוד כי אדם גדול כשיזדמן לפניו עבירה ויגש לעשות פורחת ממנו נפשו הרמה ונכנסת בו רוח שטות ואז יקרב לעשותה, ולצד שהכתובים מעידים שהאנשים ההמה נשיאי ישראל וגדולי הנפש לזה העיד הכתוב כי בשעת מעשה הרע כשבאו למשה לדבר דברי רשע הלכו, פירוש פרחו מהם אורות הקדושות מנשמתם ואז ויבואו:

עוד ירמוז במאמר **וילכו** שעשו הליכה מוחלטת בארץ כנען שלא יבואו לה עוד כאשר גילו בדבריהם אשר דברו לעם, גם התורה החליטה עליהם שהליכתם הליכת עולם ולא ישובו לראותה עוד. ואמרו **ויבואו** אל משה וגו' בא לתת טעם למה באו ולא נאבדו בשליחותם, **אל משה** וגו' פירוש חש' ה' על דבר כבוד משה אשר על כן השלימו השליחות ובאו. עוד כדי שיראו משה ואהרן והעדה מעשה ה' כי אנשים מעט עלו בין כמה אומות גדולים ועצומים ונמלטו, ומזה יצדיקו כי כמו כן יעשה ה' עמהם להטיל אימתם על כל העמים וישרים דרכי ה' וגו'.

אל מדבר פארן קדשה. צריך לדעת למה לא הזכיר הכתוב קדשה אלא בחזרה ולא בהליכה. ואולי שרמז במאמר **קדשה** מה שנתעכבו בקדש בסיבת המרגלים דכתיב (דברים א מו) ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם, ואמרו ז"ל (רש"י שם) י"ט שנה עשו בקדש וי"ט שנה בחזרה מקדש עד שהגיעו לה פ"ב הרי ל"ח שנה, מעתה בקדשה ובסיבובה נתעכבו כל הזמן שגרמו המרגלים להתעכב במדבר, והוא מאמר ויבואו אל משה וגו' אל כל עדת ישראל קדשה:

וישיבו אותם דבר. העלים הכתוב תשובתם הרעה ואמר **דבר** סתם, שאין דרך הכתוב לכתוב מעשיהם של רשעים אלא לצד ההכרח, כמו שתמצא שלא כתב הריגת חור ביום מעשה העגל, וגם מעשה העגל אמרו בגמרא (ע"ד ד:) שלא נכתב אלא ללמד ישראל שאם חטא ציבור אומרים להם כלך אצל ציבור, וכמו כן במה שלפנינו העלים הדברים עד שהוצרך לומר שישראל רצו לשוב למצרים וימרו בה' ח"ו חל עליו לומר סיבת הדבר וגילה דבר שהוציאו דבת הארץ, וטעם שהוצרך הכתוב לומר המראת ישראל, הוא להודיע טעם עכבתם במדבר מ' שנה שהיה לסיבת המראתם ואומר **ואת כל העדה** פירוש שהשיבוהו כשהיה את כל העדה ולא יחדוהו לדבר אליו דברים הרעים בפני עצמו שנתכוונו להבאישו בעיני כל ישראל:

או ירצה על זה הדרך **וישיבו אותם דבר** האמור בסמוך, ובא הכתוב להודיע שחלקו כבוד למשה ליחד לו התשובה כחוק המלוכה ואחר כך השיבו גם לכל העדה:

או ירצה על פי מה שאמרו ז"ל במאמר שכתבנו בפסוק ראשון שנלכד משה בידם בטענת ויחפרו לנו את הארץ וגו' עד כאן. אמור מעתה שטעם שליחות ישראל היה טעם בפני עצמו וטעם שליחות משה היה טעם בפני עצמו, לזה אמר הכתוב **וישיבו אותם דבר** למשה ואהרן לדברים שאמר להם בשליחותו ואת כל העדה לדברים שאמרו להם בשליח ותם:

[כז] ויספרו לו וגו'. דקדק לומר **לו**, שהיו מייחדים הדיבור ביחוד אליו, אבל המאמר לא היה למשה לבד אלא לכל העדה השומעים, והוא אמרו **ויאמרו** ולא אמר לו:

באנו אל הארץ וגו'. פירוש שהגענו שמה לשלום ולא אירע להם תקלה, וגמרו אומר הטעם **אשר שלחתנו** פירוש לצד שעשינו מצות שליחותך נשמרנו. או ירצו לומר לצד שעשה להם ליה ששלחם היא שעמדה להם לבוא אל הארץ בשלום. ואולי כי לזה דקדק לומר **ויספרו לו** לומר שספרו דבר הנוגע למעלת משה כי זכותו עמדה להם, ואמרו **ויאמרו** הוא תשובת הארץ מה שנוגע לכללות ישראל לזה לא אמר לו:

וגם זבת חלב ודבש וגו'. אמרו וגם לצד שקדמה הודעה במדה טובה שנעשה להם נס בהליכה מוסיפין להודות גם בטובת הארץ כי זבת חלב וגו':

[כח] אפס כי עז וגו'. פירוש לפי שבשליחות משה שאל החזק הוא וגו' הבמחנים וגו' לזה אמרו כי העם חזק ובמבצרים יושב, וגמרו אומר **וגם ילידי הענק** וגו' פירוש שלא לחשוב כי בצרו עריהם לצד חולשתם הרי גם ילידי הענק ראינו שם ואלו אין להם פחד ודאי אם כן אין ללמוד ממבצריהם שחלשים הם:

עוד ירצה באומרו **העם היושב בארץ** כי העם היו יושבים נפוצים חוץ לערים והיו סומכין על גבורתם, וכן תמצא שאמרו ז"ל (במד"ר כאן) בפסוק עמלק יושב וגו' והכנעני וגו' שהיו יושבים בדרך חוץ לעיר, גם רמזו במאמר **היושב בארץ** שהארץ צריכה גבורי כח לעמוד בה:

[ל] ויהס וגו' אל משה. פירוש לפי שאין כח באדם הדיוט להשתיק המון שש מאות אלף לזה בא במאמרו כי הוא משתיקם אל משה ולא לגזירתו, וידוע כי משה מלך דכתיב (ברכה) ויהי בישראל מלך ולא ימיתו שתקו לשמוע אשר יאמר, ואמר **עלה נעלה וירשנו אותה**, פירוש גם לפי דברי המרגלים נוכל לה:

[לא] האנשים וגו'. פירוש השיבו לדברי כלב ואמרו לא נוכל וגו', והוסיפו לומר דבה בארץ לומר שהגם שהיו יכולין לירש אותה מאוסה היא לצד שאוכלת יושביה וגו':

לב וכל העם וגו'. פירוש ואף על פי כן אוכלתם הארץ, או ירצה בדקדוק אומרו בתוכה לומר כל שנתקיימו בתוכה הם אנשי מדות ובה יוכלו חיות, אבל כל שאינם אנשי מדות עומדים חוצה לה לבל תאכל אותם הארץ:

ונהי וגו' וכן היינו בעיניהם. הודיעו בזה כי אפילו שאר האנשים הרגילים שם אינם דומים להם, והראיה כי התפלאו בהם שהם כחגבים לצד הפלאת מיעוט גופם, הא למדת שאותם הרגילים עמהם אינם בדמיון זה:

במדבר פרק-יד

א ותשא וגו' ויבכו העם. אומרו העם ולא הספיק במה שזכר הנושאים קולם, לומר כי לא כל העדה בכו בלילה ההוא אלא חלק מהם הגם שבכללות כלם נשאו קולם לדברי המרגלים אשר הפליאו להפחיד. עוד יתבאר על פי דבריהם ז"ל (סוטה לה. תענית כט.) שאמרו וזה לשונם אמר הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות עד כאן. והוא מאמר הכתוב ותשא כל העדה וגו' פירוש שהיתה אז וזה גרם לעם בכיה בלילה ההוא לדורות, ואם אמר הכתוב ויבכו בלילה היו חוזרים הדברים לעדה הנזכרת אשר שמעו דברי המרגלים:

ב וילונו וגו' כל בני ישראל וגו' כל העדה. טעם כפל זכרון המלינים, גם שינוי הזכרון, לצד שכללות ישראל היו בכלל המלינים אבל דברים שבאו בטענה היו מפי כללות העדה הראוים לדבר בטענה עם משה ואמרו סדר בחירת הרע, חלוקה ראשונה לו מתנו בארץ מצרים, וזה נמנע מהם שכבר יצאו, ובחרו ברעה יותר ממנה שימותו במדבר, וזה ישנו במציאות כי ימיתם במדבר, למה ה' מביאם למדרגה רעה יותר למות בחרב ולשבות נשיהם וגו', וגמרו אומר הלא טוב פירוש אם ה' לא ימיתם במדבר מסכימין לשוב מצרימה שאפשר שלא ימיתום מצרים ותהיה נפשם להם לשלל, ולא פחדו שיגזור ה' עליהם וימיתם במדבר ולא גיעו למצרים כי זה הוא מבוקשם כאומרו או במדבר הזה וגו':

ג ויהושע וגו' מן התרים את הארץ. הוצרך לומר שהיו מן התרים, לתת טעם לקריעת בגדיהם, כי האומר מי אתם יהושע וכלב לעשות מעשה זה מה שלא עשו כל גדולי ישראל, ואמר הטעם כי לא היה לצד שהחשיבו עצמן יותר מכל גדולי ישראל אלא לצד היותם מן התרים שתרו אותה וראו מעלתה ועשו ההרגשה, גם נתכוון בזה לומר כי נתכוונו בקריעתם זו כדי להרעישם לומר אלו תרו אותה וקרעו בגדיהם על מאיסתה בעיני ישראל ויכחישו דברי הממאנים:

ד ויאמרו לאמר. אומרו תיבת לאמר אחר שאמר אל כל בני ישראל. אולי כי לצד שגם המרגלים גם הם אמרו ארץ זבת חלב וגו' שהוא שבח הארץ וכוונתם היתה להרע להצדיק מאמר הדופי, לזה העיד הכתוב כי יהושע וכלב נתכונו לרומם ולפאר הארץ, ותיבת לאמר כאן לשון רוממות על דרך אומרו (פ' תבא) האמרת והאמירך:

טובה הארץ וגו'. נתכוונו לסתור דברי המרגלים שאמרו ארץ אוכלת וגו', ואמרו טובה מאד מאד בין בענין פירותיה בין ביישובה, וכנגד הפלגת המניעה אמרו אם חפץ וגו' ונתנה בתורת מתנה לא בכח יגבר איש וגמרו אומר לחמנו הם:

ח אם חפץ בנו ה'. נתחכמו לדבר בלשון ספק, כדי שיניחו להם לגמור הדברים כי יאמרו שאין דבריהם אלא לגדר האפשרות ולא בבחינת ההחלט ולזה הניחום לומר כל הדברים ובגמרא אמרו לרגום, וכאן הבן שואל למה לא רגמו על תחלתן של דברים שהרי אין בדבריהם האחרונים תוספת ושינוי מתחילת דבריהם, אלא לצד שבתחילת דבריהם אמרו אם, היו יושבים ומצפים גמרא של דברים וכשעמדו בהן אמרו לרגום:

ארץ אשר וגומר. כאן גזירת מאמר אם חפץ:

היא זבת חלב ודבש. פירוש היא ולא אחרת כיוצא בה, והמרגלים אמרו זבת חלב ודבש היא אין תיבת היא מופלגת מהארץ שוללת מציאות כיוצא בה אלא לזכרון אשר עליו בא מאמר זבת חלב ודבש:

ט ואתם אל וגו'. פירוש כל הפלגות המורא ישנו בערך זולתכם אבל לא אתם, ודקדק לומר וא"ו של ואתם לרמוז אפילו אחר שהצדיקו דברי המרגלים ודברו דברים בלתי הגונים:

כי לחמנו הם. טעם שהוציאו הדבר בלשון לחם, יתבאר על פי דברי אנשי אמת שחקרו במעשה ה' אשר עשה בהרכבת הבעלי חיים שכל חי אוכל ושותה, שהיה ה' יכול עשות שיתקיימו בעלי חיים בלא מאכל, והנה לפניך מין בריה ששואפת רוח והיה לה למזון, ואם ככה היה ה' עושה היו ישראל נפנים לעסק התורה

ולמצות, גם היו נמנעים מכמה מעשים בלתי הגונים אשר יסובבו מצורכי המחיה והכלכלה, ולזה הייתי מתרץ מעצמי כי רצה ה' לזכות ישראל בתרי"ג מצות אשר רובם תלויים במיני המאכל והמשתה, התרומות, מעשרות, חלה, מצות שמיטה, ושבזריעה, ושבחרישה, ושבקצירה, וכדומה, אבל חכמי האמת (שער הגלגולים פ"ד) הוסיפו בזה טעם לשבח בדרך כלל, כי כל עיקרי הנבראים מעלין בקודש בסוד הבירורין של ניצוצי הקדושה, הן הנה המתבררים באמצעות המאכלים, ומעתה ניצוצי הקדושה יקראו לחם עם ה', גם אמרו ז"ל כי כל נברא יש בו ניצוץ קדוש, ואפילו בנבראים בלתי טהורים, והאנשים הרשעים, וגם בס"מ הרשע, אין מהם שאין בו חלק החיוני שהוא בחינת הטוב שהוא דבר המעמיד שזולתו לא יתקיים כל דבר, ובהפרד ניצוץ החיוני ממקומו יתבטל ויאבד כל הבנין, גם אמרו (שם פ"ח) כי בחינת הקדושה בטבעה להמשיך מינה כאבן השואבת ובה תשכיל להבין מאמרם ז"ל (שבת לד.) שאמרו יהיב ביה עיניה ונעשה גל של עצמות והבן. ועל פי הדברים יכוין אומרו אל תיראו וגו' כי **לחמנו** הם וחזרו ופירשו מין הלחם שאנו אומרים הוא סר צלם מעליהם והוא ניצוץ המחיה אותם כבר הוסר מעליהם, ועוד **וה' אתנו** שהוא בחינת כללות הקדושה ובה נעשה כאבן השואבת לכל ניצוצין המחיים אותם ונאבדים כלם יחד, ומעתה אין מקום לירא מהם כאומרו אל תיראום:

וַיֹּאמְרוּ וְגו' לְרִגּוּם וְגו'. צריך לדעת למה לא נרגשו במאמר ראשון שאמר כלב עלה נעלה וירשנו וגו' נוכל לה, ונראה כי לדברי כלב לא חששו לפי שדבריו בטלים מעצמן שאין עדות יחיד עומדת לגבי עדות רבים דכתיב (דברים יט) על פי שני עדים יקום דבר לזה לא חשו לדבריו, מה שאין כן כשבאו יחד דברי יהושע וכלב מעתה הורעה עדות המרגלים כי דין ב' עדים כדין מאה עדים (מכות ה): ועדות שקולה היא זאת ואין כאן עדות לא של מרגלים ולא של יהושע וכלב וחזר הדין למה שהיה קודם שלוח המרגלים לזה חשו להם ואמרו לרגום אותם:

וְצָרִיךְ לדעת למה לא השכילו לדון על פי משפט התורה להכחיש דברי העשרה בדברי ה' כיון שדין העדות הוא תרי כמאה ומאה כתרי. ואפשר שדנו ביהושע שהוא פסול לעדות במה שנוגע למשה כי היה משרתו מבחוריו:

וַיֹּאמֶר ה' וְגו'. המאמר כאן בא למנוע משה מלהתפלל על ישראל, כדרך שאמר לו במעשה העגל (שמות לב) הניחה לי, כמו כן במעשה זה הקדים לומר אליו ענין האמור בסמוך כדי שימנע מלהתפלל עליהם, ולזה לא אמר לאמר:

עַד אֲנִי יִנְאַצּוּ וְגו' וְעַד אֲנִי לֹא יֵאֱמִינוּ וְגו'. קשה אם הם מנאצים מה מקום להתרעם על העדר האמונה. ואולי שכנגד המרגלים אמר ינאצוני וכנגד שהאמינו להם אמר לא יאמינו בי שהבטחתים לתת להם את הארץ:

עוֹד לצד שהיו בישראל כת אחת מנאצים שהרשיעו ופקרו. ומה גם לדבריהם ז"ל שאמרו (סוטה לה.) בפסוק לרגום אותם באבנים וכבוד ה' וגו' שהיו זורקים אבנים גם כנגד מעלה, וכנגדם אמר ינאצוני, וכת אחת מתפחדים מהעמים וכנגדם אמר לא יאמינו, וכנגד ב' בחינות אמר אכנו בדבר ואוריחנו, כנגד שלא האמינו אמר **אכנו** בדבר, ונתכוון לגמור כנגד המנאצים **ואוריחנו** פירוש מעולם הבא וב' גזירות אלו נתקיימו במרגלים שהכה אותם ה' בדבר דכתיב (ל"ז) וימותו האנשים וגו' במגפה ואין להם חלק לעולם הבא כמאמרם ז"ל (סנהדרין קח): ואמרו **ואעשה אותך** פירוש ישפיע בו ובענפיו כל ניצוצי הקדושה הראוי לבא מה שלא היה בכוחו קודם, ואמרו **ממנו** פירוש שהגוי עצום יהיה מהעם המוזכר בתחלה שיטה ה' כל נשמות התלויות בעם ויטעם בשרש נשמתו של משה:

עוֹד יתבארו הכתובים על זה הדרך והוא לצד שכבר קדם מעשה העגל ומאמר ה' שם ותשובת משה שבה נצח את הדין ובטל את הגזירה בטענות האמורים שם, בעבור זה בא האלהים לדבר נגד טענות הראשונות, והתחיל לומר **עַד אֲנִי** פירוש אין קצבה לניאוף האנשים האלה לומר העבר להם זאת ואפס כח הסבל, ובה דחה גם כן לטענת משה שיאמרו מצרים ברעה הוציאם כי זה יהיה ניאוף הגוים פעם אחת וניאוף של ישראל אין לו קצבה, גם בזה דחה טענת זכות אבות כי אין ראוי למלך גדול ורם ברוך הוא לסבול כל כך ניאוצין מבניהם:

וּתְמַצָּא שאמרו רז"ל (שבת פט): שהשיבו האבות להקדוש ברוך הוא כשאמר להם בניכם חטאו אמרו לו ימחו על דבר כבוד שמך, שגם הם לא יחפצו בהכעסות ה' ברוך הוא, וכנגד טענות אשר הוצאת מארץ מצרים שאמר משה במעשה העגל שנתכוין לומר שלא ישוה הגוי אשר יצא ממנו להביא ראשו בעול האלהות כעם היוצא ממצרים אשר להם נעשו המסות הגדולות, לזה אמר כי לא הועיל להם מה שראו ביציאת מצרים, והוא אומרו **עַד אֲנִי לֹא יֵאֱמִינוּ בִּי בְּכָל הָאוֹתוֹת וְגו'**, ומעתה אין הפרש להם לצד פרט זה אם כן אכנו וגו', ואם תאמר ומה אעשה לשבועת האבות, **ואעשה אותך** שאתה מבניהם לגוי גדול וגו', ועדיין ישנה לקושיא ובמה תהיה בטוח מהבאים תחתיהם שלא ינאצו גם הם, לזה אמר **ואעשה** וגו' לגוי

גדול ועצום פירוש שיהיו הנשמות גדולות ועצומות יותר ממנו פירוש מהעם הנמצאים שיהיו קרובים לקדושה ביותר מהעם ההוא שיוכל עמוד במצות ה', ותמצא כי באמצעות נפש קדושה יסתייע עשות מעשה קודש וימאס עשות רע, ועיין מה שפירשתי בפסוק (בראשית מט) ראובן בכורי אתה וגו', והעם היוצא ממצרים לצד שהיו תוך קליפת מצרים ושמלת שבים לא נטהרו ממנה בהחלט וזה סיבה לנאץ, מה שלא יהיה כן העם היוצא ממצרים:

יג **ושמעו מצרים וגו'.** צריך לדעת למה אמר **ושמעו** בתוספת וא"ו בתחלה, היה לו לומר ישמעו מצרים, עוד צריך לדעת כוונת אומר **כי העלית**, אם רצונו לומר ישמעו שהעלה זה אין לו שחר, כי הלא המה ראו מעשי ה' ונפלאות אשר עשה בתוכם. ועוד מה יסובב הריגתם לשמיעת מצרים שהעלה בכחו וגו', ואם הכוונה היא לציין מי הם מצרים אשר ישמעו ואמר אותן אשר העלית בכחך וגו' קשה וכי יש מצרים אחרים לטעות בהם, ולו יהיה שיש מצרים אחרים עם כל זה מן הסתם אינו חוזר אלא על מצרים הידוע:

ונראה שהכוונה היא במה שנעיר על משה עליו השלום למה לא הזכיר טענות שטען לפני ה' במעשה העגל, והגם שפירשתי בפסוק עד אנה ינאצוני וגו' שה' סתר טענה זו בטענת נלאתי נשוא גם לצד שאין לניאוף זה קצבה, עם כל זה היה למשה להזכיר זכות אבות בצירוף הטענות שהזכיר כאן שבהם נצח הדין כאשר אבא. אכן משה עליו השלום נתחכם בנועם דבריו שאמר ושמעו בתוספת וא"ו לומר מלבד טענות הראשונות שאמר כשהתפלל על מעשה העגל שחוזר הוא וטוען ומוסיף עליהם להשיב על מאמר ה', והוא אומר **ושמעו מצרים וגו'**, ונתן טעם לדבריו שאמר הדבר בהחלט שישמעו ואם תאמר מי אמר לך שישמעו ודאי ואפשר שלא ישמעו, לזה אמר **כי העלית בכחך הגדול וגו'** ודקדק לומר **מקרב** לומר שהגם שנסו מצרים היו ידועים לכל עם כל זה ישתנה הדבר לאותם שהיו בקרבם ואומה כזו לא תמנע מחקור מהנעשה מישראל וענייניהם, ולזה אני מחליט שידעו אשר יעשה מהם בדקדוק, וכפי זה תיבת כי היא נתינת טעם למאמר ושמעו:

עוד ירצה על זה הדרך שבא ליתן טעם למה לא חש אלא לשמיעת מצרים ולהנסבב ממנה ולא לשאר העמים, לזה אמר **כי העלית** בכחך וגו' פירוש הם שידעו אומה זו שאין בה יכולת ולא יכלה עלות ממצרים אלא בכחך הגדול כשישמעו שמתו כאחד הגם שה' יקיים הבטחתו ויכניס לארץ זרעו של משה אף על פי כן יתלו כי המשפחה ההיא היה בת כח היכול עמוד מפני יושב הארץ, וזה הוא מדברים הרגילים כי אומה חזקה תמשול בלמטה ממנה, אבל העם היוצא ממצרים שאין לו אלא כח ה' לא היה כח בה' ח"ו להביאם, והוא מה שדקדק לומר **העלית בכוחך את העם הזה** מראה באצבע העם היוצא שלא היה בו כח זולת כח עליון לשלול עם הבא במקומו שאין ממנו מופת לסתור טענת מבלתי יכולת ה', ומיחוש זה אינו אלא מצד מצרים אבל שאר האומות אם לא היה טעם שמצרים ידעו העם ואיכותו לא היה חילול ה'. נמצאת אומר מתוך דברי משה ב' דברים מוכרחים הא' שישמעו מצרים הנעשה מישראל, והב' כי מצרים ידעו שישאר אין בהם כח לעמוד במלחמות גדולות זולת כחו יתברך:

יד **ואמרו אל יושב וגו' שמעו וגו'.** צריך לדעת מה יאמרו ליושב הארץ, ואם כוונתו לומר שיאמרו מבלתי יכולת ה' ח"ו להם, היה לו להסמיק הדברים על זה הדרך אל יושב וגו' מבלתי יכולת ה' והיה לו להקדים מאמר שמעו וגו' או לאחר:

אכן כוונת המאמר הוא על זה הדרך **ואמרו וגו'** פירוש כשישמעו מצרים יתלו הדבר לטעם יושב הארץ פירוש לצדם היה הדבר, ולהיות שיש כאן ב' דרכים, האחד הוא שלא היה העם ראוי לכל כך מעלה בעיני ה' להאביד לפניו יושב הארץ גוים גדולים ועצומים, והגם שאבדה מצרים בשבילם אין למידין ממצרים ליושב הארץ ז' גוים גדולים ועצומים ולא היו כל כך אהובים אצלו עם בני ישראל אז לאבד מפניהם עמים רבים, והב' הוא שה' היה חפץ בעם ואוהבם אלא שלא השיגה ידו חס ושלוש ליושב הארץ, לזה אמר **שמעו כי אתה ה' בקרב וגו'** פירוש לא יאמרו שהסיבה שנולדה מיושב הארץ הוא לצד שגם הם אהובים וחביבים אצל הבורא ברוך הוא כנז' שהרי שמעו חביבו ישראל אצלך כי אתה ה' בקרב העם אשר עין בעין וגו', הרי נפלאה אהבתם לה' ופרסם כי שמו הגדול נקרא עליהם, ואילו היה יכול לעשות עמהם טובות לא היה נמנע ממיחוש אומות שלא באו לכלל חלק מריבוא מאהבת ישראל גלוי לכל העולם, ומעתה כשתמית את העם הזה לא יתלו הדבר לצד מיעוט השגת אהבתך בהם ואם תעשה את הדבר הזה והמתה וגו' ואמרו וגו':

טו **והמתה וגו' כאיש אחד וגו'.** גילה דעתו עליו השלום בזה שאינו מבקש שישלח ה' על החטא אלא שלא יבא לידי חילול השם, ורמז בדבריו כי ההרגש שממנו יומשך האמור בדבריו הוא דוקא אם ימיתם כאיש אחד אבל מעט מעט לא יורגש הדבר, וכן מצינו שעשה ה':

ואמרו הגוים וגו'. פירוש לא מצרים לבד אלא כל הגוים ששמעו שמעך, **לאמר** פירוש לשון מעלה ורוממות רום יכולת ה', עתה יאמרו מבלתי וגו' ויתהפך קידוש ה' לחילול ח"ו בפי כל העמים, ולזה דקדק לומר **ואמרו** בתוספת וא"ו לומר כי מלבד מצרים וכו' גם כל הגוים. עוד טעם אומר **לאמר** לצד שאין ידוע מבטא

הדברים הנאמרים מהגוים וסדרן, לזה אמר ואמרו אמירה שהכוונה בה לומר מבלתי וגו'. עוד אומר **לאמר** פירוש הגם שלא יצדיקו הם עצמן הדברים בדעתן אף על פי כן יאמרו המתחייב מהמעשה, וזה הוא שיעור הענין ואמרו וגו' ודבר זה אין בו אלא אמירה לבד ולא הצדקת הדברים בדעתם:

[זז] מבלתי יכולת ה' וגו'. פירוש או שאין בו כח ח"ו כנגד יושבי הארץ, או על דרך אומר (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים פירוש שאפס היכולת שהיה קודם לזה ח"ו, ויש בזה חילול ה' גדול:

העם. בא מאמר זה לסתור טענת הכנסת זרעו של משה, ואמר כי חילול ה' יהיה גם בזה כל שלא מכניס העם הזה, וכמו שכתבתי בפסוק ושמעו מצרים, וכח טענת משה היא שהגם שהם מנאצים אותו אם יהרגם בבת אחת יש חילול ה' גדול בכל העולם, ואולי כי הוא זה שרמז הכתוב בתחילת דברי משה שאמר **ויאמר משה אל ה'** פירוש אמירה זו היתה לסיבת דברים הנוגעים אל ה' כדי שלא יתחלל שמו ח"ו:

וישחטם במדבר. טעם שדבר בלשון זה, לרמוז את אשר יגשימו הדברים באלהי עולם, והטעם כי כשתהיה הסיבה כי ח"ו הוגבל בכח הנה הוא בגדר הגשם ח"ו:

[זי] ועתה יגדל נא וגו'. יש להעיר אל אומר **ועתה.** ב' אומר **יגדל** משמע שיעשה איזה דבר שבו יגדל עוד ולא מצינו שעשה דבר בענין זה להתגדל. ג' אומר **נא** אם הכוונה היא עתה הלא אמר עתה יגדל ואם לשון בקשה למה לא הקדימה. ד' אומר **כאשר דברת** מה דבר ה' והיכן דבר. ה' **תיבת לאמר** למי יאמרו הדברים:

אכן לצד שנתחכם משה בטענה הנשמעת כי יש חילול ה' גדול בהמיתם הוסיף לדבר כי עתה יש יתרון לגדולתו יתברך אם ישוב מחרון אפו ויכנסו ישראל לארץ מה שלא היה מקודם ענין זה, והוא שאחר שספרו המרגלים הפלאת תוקף הארץ וגבורת הגבורים ואף על פי כן הורישם לפני ישראל בזה יגדל כח ה', ואומר **כאשר דברת** הוא מאמר שלח לך וגו' אשר אני נותן לבני ישראל ופירשנוהו במקומו שנתכוון במאמר זה כי הוא מושלל מבחינת ההשגה כפי בחינת היכולת אלא בתורת מתנה אשר הוא הבורא נותן לבני ישראל כמו שכתבנו שם, ופרט זה אמר ה' אליו לאמר לישראל והוא מאמר דברת לאמר:

ואמרו נא פירוש עתה, וכפל לומר ב' פעמים עתה, יתבאר על פי דבריהם (ב"ר פכ"א) שאמרו אין ועתה אלא תשובה, ולפי שאמר משה לפני ה' הדברים שאין כדאי ליאמר על האדון הגם שהיה אומר דברי הגוים ולא דברי עצמו ח"ו אף על פי כן אינו מן המוסר, ותמצא כיוצא בדבר שהשומע ברכת ה' מפי עדים הגם שאינם אלא מעידים מה שאמר הרשע המברך אף על פי כן קורע השומע (סנהדרין ס.). וכמו כן כשאמר משה מאמר הגוים נגד כבודו יתברך התודה ועשה תשובה על שהוציא מפיו דברי זלזול כנגד הבורא ברוך הוא והוא מאמר ועתה. גם רמז הכתוב במאמר **ועתה** שיקח תשובתם של ישראל, ואומר **יגדל** נא על דרך אומרם ז"ל (ברכות לד:) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, והטעם שיותר מתקדש שמו יתברך כשמטיבים הרשעים את דרכיהם, והוא אומר **יגדל** נא פירוש יהיה יותר גדולת ה' עתה כשיחזרו בתשובה אחר המרד, גם רמז בתיבת נא על דרך אומרם (אבות פ"ד מי"ז) יפה שעה אחת בתשובה וכו':

עוד יתבאר הכתוב על זה הדרך **ועתה יגדל** פירוש מה שאני מבקש מה' לא להחליט המחילה לכל המנאצים אלא ועתה יגדל נא כח ה' פירוש להתנקם מהמנאצים הרשעים שהם המרגלים, כי כשה' עושה משפט ברשעים שמו מתגדל ומתרום, ואומר **כאשר דברת** הוא מה שאמר (י"ב) אכנו בדבר ופירשנוהו במקומו באחד מהדרכים שחוזר למרגלים, ודקדק לומר נא פירוש עתה בשעת מעשה העבירה ולא יתלה להם זמן, וכמו שכן היה דכתיב (ל"ז) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה', ועיין מה שפירשתי שם, ואומר **לאמר** אולי שבקש משה מה' שיאמר הדברים להם קודם שימותו כדי שיראו ויחתו. או ירצה **לאמר** לישראל ראו אלו שדברו שקר מה עלתה בידם להחרירם לבל ישובו להכעיס, וכן אמר דוד (תהלים ט) בפועל כפיו נוקש רשע הגיון סלה. ורמז בראשי תיבות **ועתה יגדל** נא כח שם אלהים, ושם אדני שרשם הכתוב גם כן יגיד משפט, ואחר כך חזר לעורר הרחמים על כללות העם דכתיב סלח נא לעון העם הזה:

עוד נתכוון משה במאמר **ועתה** וגו' על מה שאמר אליו ה' ואעשה אותך לגוי גדול ועצום, שהגם שינחם ה' מהרעה אשר אמר לא מפני זה ישוב ה' מדברו הטוב, ותמצא שאמרו ז"ל (מכות יא.) קללת חכם אפילו על תנאי וכו' ומכל שכן ברכה ומכל שכן דברי אלהים חיים, והוא אומר **ועתה** פירוש וגם עתה יגדל נא כח ה' שדיבר לאמר ואעשה אותך לגוי גדול לקיים גוי גדול שישנו עתה ויגדיל עשות להוסיף גוי גדול ממשה, ותמצא שכן היה דכתיב ובני רחביה רבו למעלה ואמרו ז"ל (ברכות ז.) למעלה ממ' ריבוא, ודקדק לומר דברת לאמר, לצד שבעת אשר דבר קשות כנגד ישראל האמיר את משה במדה טובה, לזה אמר דברת דבור קשה לישראל, לאמר אמירה רכה למשה:

עוד ירצה כאשר דברת שיהיה לגוי גדול, ואומרו **לאמר** פירוש כנגד מה שאמר ועצום ממנו שתהיה בחינתם חזקה יותר מהם:

ויש לנו לחקור זאת למה לא שאל משה דבר זה כשאמר לו כן כשעשו העגל כי גם שם נאמר לו (שמות לב) ואעשה אותך לגוי גדול, ואפשר כי כאן בא בטענה לפי שיצא הדבר מפי עליון שני פעמים, והוא מה שדקדק במאמרו **כאשר דברת לאמר** פירוש דברת במעשה העגל ואמרת עתה במעשה המרגלים:

עוד נראה שבמאמר ראשון לא אמר ה' אלא ואעשה אותך לגוי גדול ולא אמר ועצום ממנו, ולפי אחד מהדרכים שפירשתי במאמר ועצום ממנו הכוונה היא שהגוי גדול שיהיה ממש הוא מהעם עצמו כמו שכתבתי, ולזה אחר שהתפלל שתעמוד העטרה במקומה בעם היוצא ממצרים חש על טובתו שאמר אליו ה' ואעשה אותך וגו' שתתבטל כי ה' לא אמר לעשותו גוי גדול אלא מהעם, לזה אמר **יגדל נא כח ה' וגו'**, מה שאין כן במעשה העגל לא אמר ה' אלא ואעשה אותך לגוי גדול, מן הסתם הגם שחזר בו ה' וניחם על הרעה אשר דבר על עמו לא מפני זה יתבטל הטוב אפילו היה על תנאי ויטע ה' ברוך הוא נטעי נשמות חדשות לפרות ולרבות, ואולי כי זו היתה כוונת דבריהם ז"ל שאמרו (שם לב.) שאמר משה לפני הקדוש ברוך הוא כסא של ג' רגלים לא יכול לעמוד של רגל א' וכו' ישראל שיש להם ג' עמודים וכו' עד כאן. וקשה וכי משה לא מהם הוא שיאמר על בניו שהם של רגל אחד, ולדברינו יוצדקו הדברים לצד שהגוי העומד ממש הם נטעי נשמות שלא באו מאברהם יצחק ויעקב וכפי זה אין להם אלא רגל אחד:

עוד נראה טעם שהתפלל כאן לצד שהובטח בגוי היוצא ממנו שיהיה עצום במדרגת הקדושה וטהרה שלא ינאץ ה' לזה הוא שהתפלל יגדל כח ה' על פרט זה, ודקדק לומר יגדל נא פירוש שמצינו (ברכות לג:) שבחירת מעשה הטוב אינה ביד הקדוש ברוך הוא, **ועתה יגדל נא כח ה'** אפילו בבחינת דבר זה להמציא נפש נוטה למעשה הטוב:

יח ה' **ארך אפים**. צריך לדעת למה לא אמר לפניו כל ה"ג מדות הנאמרים בפרשת כי תשא, ויתבאר על פי דבריהם ז"ל בראש השנה פרק א' דף י"ז וזה לשונם ה' ה' אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה עד כאן. ובפרשת תשא (שמות לד ו) כתבתי דברי הרא"ש ז"ל בזה ומה שעלה בידי בפירוש הענין, הא למדת שמדת רחמים הראשונה הוא קודם שיחטא, לזה כאן שהיה צריך משה למדה שאחר החטא לזה לא אמר אלא ה' פעם אחת:

ולהר"ן גאון שהביאו דבריו התוספות (ר"ה יז:) והרא"ש שה' ראשון אינו מחשבון המדות אלא מודיע מי הוא הקורא, כפי זה יש טעם נכון למה לא אמר משה כאן אלא פעם אחת ה', אלא דקשה איך יחלוק הר"ן על דברי רבות ינו:

ואפשר לפרש הדברים לפי דברי הר"ן כי מה שאמרו קודם שיחטא ואחר שיחטא פירוש שה' רחמן אפילו אחר שיחטא האדם כמו שהיה רחמן קודם שיחטא ואין חידוש לרחמים אלא אחר החטא, וכפי זה אין קושית הרא"ש שהקשה קודם החטא למה צריך לרחמים כי כפי האמת כן הוא, גם דילג ג' מדות אל, רחום, וחנון, לצד שג' מדות אלו צריכין להם מי שחסר הצלה מצרה או מי שחסר טוב או מי שנתון במכאובים ועתה לא הוצרך בתפלה למדות אלו, והתחיל מארך אפים להאריך אפו גם לרשעים, וכדבריהם ז"ל שאמרו (סנהדרין קיא.) כשעלה משה למרום מצאו להקדוש ברוך הוא שהיה כותב ארך אפים וגו' יעוין שם דבריהם, הרי כי לארך אפים קרא, גם אמר רב חסד להטות משפטם כאומרם ז"ל (ר"ה שם) רב חסד מטה כלפי חסד, ולא הזכיר אמת ולא נוצר חסד לאלפים כי אינו צריך למדות אלו על מה שלפניו, והזכיר נושא עון ופשע כי להם צריך, ולא הזכיר וחטאה שלא היו אז שוגגין אלא מזידין, והזכיר כל שאר המדות לצד שהם מדות שנוגעות למה שלפניו:

יכ **ויאמר ה' סלחתי כדברך**. פירוש לא סלחתי על העון בהחלט אלא כדברך שלא אהרגם כאחת מהטעמים שרשם במאמרו שלא יאמרו מבלתי יכולת וגו', אבל על כל פנים יעשה בהם משפט באריכות אפים, והוא מאמר הסמוך **כל האנשים וגו' אם יראו את הארץ וגו'**, ואומרו **חי אני** פירוש נשבע בחיי המלך כביכול, גם נשבע ואמר וימלא כבוד וגו' פירוש כן ימלא כבוד ה' את הארץ עד שנעשה זה, והוא גם כן שבועה על הדבר:

עוד נראה לפרש הכתוב על זה הדרך **סלחתי כדברך** פירוש לצד דברך שחלית פני, ולצד שנאמר בדברי משה מיחוש מאמר הגוים מבלתי יכולת ה' וגו' ופירשנו במקומו ב' דרכים הא' כי אין אלהים ח"ו עוד, והב' שאין בו כח נגד יושבי הארץ, לזה אמר **ואולם חי אני** פירוש כנגד מה שיאמרו שאין בנמצא המציל ח"ו ואמר חי אני, וכנגד מה שיאמרו שאין בו כח ח"ו לעמוד בפני יושבי הארץ אמר **וימלא כבוד ה' את כל הארץ** פירוש במעשה אשר יפליא לבסוף בא' ושלישים מלכים הגם שיעשה זה לזרעו של משה, והכוונה בדברים אלו לומר שלא עשה אלא לכבוד משה שבקש ממנו סליחה ולא למיחוש מאמר הגוים:

כב ולא שמעו בקולי. פירוש לצד ששמע עם קול אלהים חיים פנים בפנים דבר ה' עמהם לזה יקפיד על שלא קבלו ולא חשו על קולו יתברך אשר שמעו:

כג אם יראו וגו' וכל מנאצי וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לפרש המנאצים מנין יעלה על הדעת שלא יהיו בכלל הגזירה שהוצרך לפרטם. ואפשר כי לפי שה' אמר וינסו אותי זה עשר פעמים שזה יגיד כי כל שלא ניסה עשר פעמים והם אותם שיצאו ממצרים פחות מכל אינם בכלל הגזירה, לזה הוציא המנאצים מהכלל שהגם שיהיה בהם שלא ניסו עשר פעמים נחתמו בגזירה זו, ומנאציו הם המרגלים או אותם שהיו זורקין אבנים בענן ה' כדברי רז"ל (סוטה לה.):

גם נתכוין הכתוב לרשום פרט חדש במרגלים שלא יהיו ראויים לארץ פירוש שלא יטלו חלק בה, וכמו שאמרו במסכת בבא בתרא דף קי"ז שבניהם של מרגלים לא נטלו חלק המרגלים בארץ אלא חלק אבי אביהם עד כאן. מה שאין כן כל הדור ההוא שנטלו חלקם בניהם, ופירוש יראוה פירוש שלא יהיו ראויים לה, ולזה גמר אומר **ועבדי כלב וגו' וזרעו יורישנה**, וידיעת ההפכים מושכלת מהנאמר:

כד ועבדי כלב עקב וגו'. צריך לדעת למה לא הזכיר אלא כלב ולא יהושע, גם כוונת אומרו **היתה רוח** אחרת עמו, גם אומרו **וימלא אחרי**, גם אומרו **והביאותיו** בתוספות וא"ו בגזרת הכתוב:

אכן פירוש הכתוב הוא על זה הדרך **ועבדי כלב** וטעם שאני קורא אותו עבדי הוא עקב פירוש שכר אשר היתה רוח אחרת עמו, שהגם שיהושע גם כן לא ניאץ ה' עם המרגלים אף על פי כן זה היה לו סיבה תפלת משה הצילתו מיצר הרע ומכוחותיו שהם המרגלים לבל יטעוהו מה שאין כן כלב שנכנס בגדר סכנת יצר הרע וחברתו הרשעה ותחל רוח רעה לפעמו, והראיה שהלך ונשתטח על קברות האבות, והוא אומרו **רוח אחרת עמו** ואף על פי כן **וימלא אחרי** פירוש השלים אחר רצונו יתברך, ודקדק לומר בדרך זה לצד שיש באדם ב' יועצין יועץ רע ויועץ טוב ללכת אחרי ה' והוא השלים ומילא אחרי חלק ה', וזה הוא על דרך אומרם ז"ל (קידושין ט:): מי שבאה עבירה לידו וניצול ממנה נותנין לו שכר כעושה מצוה, וזה אינו ביהושע כי לא היתה רוח אחרת עמו להטעותו מדרך השכל כי משה מנעו, ויש כח בתפלת הצדיקים גם לבחינה זו בסוד (שמואל ב כג) צדיק מושל יראת אלהים והבן. אשר על כן זכה כלב שיקרא עבד ה' כמשה רבינו עליו השלום:

והוסיף עוד לומר מלבד המעלה הנזכר עוד והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה פירוש להתפלל על עצמו, וכאן רמז התעצמותו עד שמילא אחרי ה', וכוונת הטבה זו היא שלא בלבד שלא נכנס בגדר הגזירה אלא הבטיחו בחיים, שהגם שהיה בן ארבעים שנה אז וגזר ה' שישבו ארבעים שנה במדבר הבטיחו שיחיה עד בואו שמה, והוא אומרו **והביאותיו** הרי הובטח בחייו ארבעים שנה מה שלא נעשה לשום צדיק בעולם:

ואולי כי לזה הקדים לקרותו עבדו לומר שהגם שיודיעהו הבטחת החיים ארבעים שנה לא יזור אחור מעבודת ה' לצד שארץ יום קיצו, וכבר פירשתי (בחפץ ה' שבת ל') במעשה חזקיה שהוסיף לו ה' ט"ו שנה שנשאלתי ישוב מאמרם ז"ל שהשיב ה' לדוד כששאל ממנו הודיעני ה' קצי ומדת ימי וגו' ואמר לו גזירה היא מלפני שאין מודיעין לו לאדם קיצו וכו' עד כאן. ולמה הודיע ה' לחזקיה, והשבתי כי דוקא קץ שהאדם מביא עמו החרוץ דכתיב (איוב יד) אם חרוצים ימיו אבל תוספות ימים לא נכלל בכלל גזירה זו, וחפץ ה' להודיע על דרך אומרם בגמרא (שבת י:) בפסוק לדעת כי אני ה' מקדשכם שהנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו, לזה מודיע ה' חסדו כשמוסיף ימים על ימי אדם, והוא מאמר והביאותיו וגו', וכן תמצא שאמר הכתוב ביהושע סימן י"ד ויאמר אליו כלב וגו' ועתה הנה החיה ה' אותי כאשר דבר והם דברינו עצמם. ואמר עוד **וזרעו יורישנה** לומר כי עשה ה' חסד זה גם לזרעו:

עוד יתבאר הכתוב על זה הדרך עקב אשר עשה ב' דברים טובים, א' היתה רוח אחרת עמו פירוש שלא הלך אחר עצת המרגלים, והב' וימלא אחרי שהשתיק העם וסתר דברי המרגלים, ושתיים שלם לו ה', אחד והביאותיו וגו', ב' יורישנה, וטעם שלא הזכיר יהושע, לצד שהוא זכה מצד תפלת משה ולא הוצרך להתעצם מכחו:

כה והעמלקי והכנעני וגו'. כוונת הודעה זו כאן, גם תוספת וא"ו, לצד שהחליט ה' שכל הדור לא יבוא לארץ וימותו במדבר והוא אמר שלא ימיתם כאיש אחד ולזה צריכין להתעכב במדבר זמן ארוך כמו שכן גילה הדברים בסמוך, ויש צד לומר שישבו שם כל הזמן ההוא, לזה אמר **והעמלקי** וגו' פירוש ואינם יכולין להתעכב במקום זה שאתם עלולים ליפול לפניהם, על דרך אומרם (ב"ר פ' צ"א) השטן מקטרג בשעת הסכנה, לזה **מחר פנו** וגו', והגם שמצינו שישבו אחר כך שם ימים רבים דכתיב (דברים א) ותשבו בקדש ימים רבים ואמרו ז"ל (בסדר עולם) י"ט שנה, זה היה בחזרה, שאז כבר נתמצמם והוקטן העון אשר לא כן קודם, ובזה מצאנו טעם למה לא נתעכבו אז שם מה שנתעכבו אחר כך; וטעם אומרו **והעמלקי** בתוספות

וא"ו לקשור הדברים עם תחלת הדיבור של אם יראו וגו' שמוסיף עוד גזירת המסעות כאומרו מחר פנו שהוא"ו נמשכת עם מאמר מחר פנו:

כז **וידבר ה' וגו'**. שיעור הדיבור יגיד כי עתה מתחיל לדבר אליו ה' בענין זה ולא כן הוא שהלא כבר דיבר ה' דברים רבים בזה כאמור בסמוך. אכן לצד שהדברים שעברו מה' למשה עד עתה היו דברים בינו לבין משה לא בשליחות לישראל, והמשכיל במה שפירשנו יצדיק הדברים שלא היה אלא כמלך שמדבר עם עבדו בדברים שרצונו לעשות, ולזה לא אמר שם לאמר כל עיקר, וכאן מתחיל לדבר אליו דברי שליחות לישראל ולזה אמר **וידבר ה' וגו'** לומר לישראל הדברים ככתבן:

כח **עד מתי לעדה וגו'**. הם המרגלים, וכן אמרו במשנה דסנהדרין (ק.ח). ואמרו **את תלונו בני ישראל** הם שאר העדה, ואמרו **עד מתי**, נתכוון לומר שעדיין היו מפחידים ישראל לסור מאחרי ה' ולזה קראם עדה רעה לומר שעודנה ברשעה עומדת, ואמרו **אשר המה מלינים עלי** פירוש מלבד רעת עצמן עוד מלינים ישראל עלי:

את תלונו בני ישראל וגו' שמעתי. הוצרך להודיע ששמע, לומר כי לא שמע אלא תלונו בני ישראל ולא דברי רשע המרגלים, ושיעור הכתוב הוא על זה הדרך את תלונו בני ישראל אשר המרגלים מלינים עלי שמעתי פירוש תלונו בני ישראל לא הלנת המרגלים, כי דברי המרגלים עצמן נמאסו ומנעם מבוא לאזניו:

כט **אמור וגו' כאשר דברתם באזני וגו'**. כאן ביאר דבריו שעל בני ישראל הוא אומר שהם אותם שהגיעו דבריהם ושמעם ה' באזניו לאלה הוא שהגביל זמן מבן עשרים וגו'. אבל המרגלים לא באה להם הודעת הגזירה כי לעיני כל ישראל שם שם ינגפו מיתה משונה כמו שכן היה:

ל **מבן עשרים וגו' אשר הלינותם**. צריך לדעת כוונת אומרו **אשר הלינותם**, ואם רצה לומר על אשר הלינותם חסר תיבת על, גם לא היה צריך לומר שכבר אמר את תלונו וגו' שמעתי וגו':

ונראה שכוונת הדברים היא לצד שאמר ה' מבן עשרים שנה חש שיבינו שכוונת הדברים היא כל מי שהיום בן עשרים, וכפי זה נכללים בכלל הגזירה גם מי שיצא ממצרים פחות מעשרים כיון שבשנה ב' באו לכלל כ', לזה אמר **אשר הלינותם** פירוש מזמן שהתחילו להלין, ושיעור הכתוב הוא אותם שהלינו עלי מבן עשרים, וכפי זה חוזר להלנה ראשונה כשיצאו ממצרים שאם על הלנתם אז לא היה צריך לדייק דבריו ולומר בן עשרים בזמן ההלנה כיון שהוא מדבר באותו זמן שהוא זמן שהלינו, והוא מה שאמר למעלה וינסו אותי זה עשר פעמים הא למדת כל שהיה בכלל עשרים בחטא ראשון הוא שנכלל בכלל הגזירה, ואולי כי דיוק זה לא הרגישו בו הדור ההוא וחשבו הדברים כפשטן שבאה הגזירה על אותן שהיו אז בן כ', ולזה שנת המ' כשיצאו לחפור לביל ט' באב ולא מת מהם א' ובדקו ב' ו"א ו"ב ו"ג ו"ד ועשו יום ט"ו שמחה (פתיחתא איכה רבה), וקשה למה חשבו שימותו עוד אחר שהיו ידועים אותם שהיו בן עשרים כשיצאו ממצרים ומה מיחוש עוד להם לגזירה, אלא שהם חשבו שהגזירה היתה על אותן שהיו אז בן כ':

ואולי כי גם ה' אמר דבריו שקולין כמנהגו שאומר דברים סובלים ב' דרכים אם זכו יהיה לטובה לא זכו וכו', וכן תמצא כשאמר לאדם (בראשית ב) ביום אכלך ממנו מות תמות הזכיר יום סתם תוכל לומר יומו של אדם ותוכל לומר יומו של הקב"ה אלף שנה וכשעשה אדם תשובה הטה ה' הכוונה לזכות שהוא יומו של הקב"ה, כמו כן במה שלפנינו נתכוון במאמר **אשר הלינותם** ב' דרכים, א' על אשר הלינותם, וא' הוא הבדל להתחלת ההלנה כדברינו, אם זכו יתפרש הדבר לזמן יציאה כדברינו, ואם לא זכו תתקיים הגזירה גם על אותם שהיו כשיצאו פחות מכ', ומה שאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ידבר על רוב המלינים, ולזה כשראו בשנת המ' שלא מת אחד מהם עשאוהו יום טוב על שנתבטלה הגזירה מעל אותם שיצאו פחות מעשרים והיו בשעת הגזירה בן עשרים:

לא **וטפכם אשר וגו'**. לצד שאמר כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם והם דברו גם על טפם רעה, לזה בא ה' והוציאם מהכלל ואמר וטפכם וגו' והבאתי וגו', ואמר **והבאתי** בתוספת וא"ו, לומר מלבד שלא יהיו לבז אלא עוד להם טובה שיביאם ה' אל הארץ וגו':

לב **ופגריכם אתם וגו'**. צריך לדעת למה הוצרך לומר כן אחר שכבר אמר במדבר הזה יפלו פגריכם, ואפשר שנתכוון לומר שלא יכניסו בניהם עצמותם לארץ כמו שהעלו עצמות יוסף ועצמות השבטים לארץ אלא יפלו במדבר:

עוד נראה שיכוין לומר שמלבד שיפלו פגריהם כמו שאמר למעלה פירוש שיפלו פגרים מתים, אמר עוד שהגופות גם כן תהיה להם נפילה במדבר שיהיו ביד ס"מ שר המדבר, שאין לך נפילה גדולה מזו כידוע ליודעי מדע, ולזה דקדק לומר ופגריכם אתם יפלו שאחר שקראם פגרים אמר יפלו, ואם על המיתה הוא

אומר היה לו להקדים הנפילה שהיא הסובבת בהם שם הפגר וכמו שאמר למעלה יפלו פגריכם, אלא ודאי על השפלת ונפילת הגופות אחר מיתה הוא אומר, ודקדק לומר **אתם** שלא יבינו מאמר פגריכם שבא לומר על בני בניהם שגם עליהם יאמר בכינוי כי הבן חלק מאביו, לזה אמר אתם:

וחכמי קאשטיליה המגורשים שמעתי משמם שפירשו שחוזר על משה ואהרן שגזר ה' עליהם גם כן שימותו במדבר, ולזה אמר תיבת **אתם** למשה ואהרן שעמהם הוא מדבר, ונתן ה' טעם לדבריו במה שגמר אומר אם לא זאת אעשה לכל העדה וגו' יתמו ושם ימותו על דרך אומרם ז"ל (במד"ר פי"ט) בפסוק ויתא ראשי עם שטעם שנקבר משה בעבר הירדן להביא דור המדבר לעולם הבא, ולזה אם לא היו מתים משה ואהרן במדבר לא היו חיים דור המדבר, וזה דרך רמז, כי ודאי שלא יאמר פגר על משה ואהרן שגופן זך כמלאכים, גם לא יאמר לשון נפילה על ב' מאורי עולם:

[לה] אני ה' דברתי אם לא וגו'. צריך לדעת מה כוונת מאמר **אני ה' דברתי** הלא יודעים אנו כי ה' הוא המדבר, עוד מה כוונת אומרו **אם לא זאת וגו'**, ומה הוא אומרו **ושם ימותו**. אכן ירצה על זה הדרך אני ה' שהוא מדת החסד והרחמים גם היא הסכימה על המשפט כתוב, והוא אומרו **דברתי** דברים קשים אלו, ואם תאמר איך תסכים מדה זאת על הצרה לישראל, לזה אמר אם לא זאת אעשה, ואאריך עמהם להטיב יודע אני תכליתם שיאבדו מעולם הזה ומעולם הבא, על ידי ניאוציהם אשר יסיפו לחטוא, והוא אומרו **במדבר הזה יתמו** פירוש כולם יהיו כלים בשלימות, ושם לעולם הבא ימותו, לזה דבר ה' משפט זה שימותו במדבר ולא יתמו כי בניהם הקים תחתם, וגם לעולם הבא לא ימותו כמאן דאמר (סנהדרין קח.) יש להם חלק לעולם הבא, ומעתה רחום הוא בדיון זה:

[לו] והאנשים אשר שלח וגו'. כל הכתוב מיותר שכבר השמיענו כי משה שלח האנשים וגו' וכל מה שאמר הכתוב, ואולי כי לצד שרצה לומר הכתוב המשפט שנעשה בהם תכף ומיד, ויאמר האומר והלא מדת ארך אפים ישנה גם לרשעים ולמה לא האריך ה' אפו קצת לאלו, לזה סדר הפלגת חטאם שמנעו אריכות אפים, דע כי לצד ה' דברים יחרה אף ה' ויתנקם מהרה. א' האדם גדול וחשוב כי ימרו בקונו לא יאבה ה' סלוח לו שאינו דומה לאדם בינוני כי יחטא. ב' אדם שחברתו נאה וחסודה והוא מתעוות והולך בדרך לא טוב. ג' כשיהיה לאדם הרגש גדול להעירו לבל יחטא וכמעשה אותו שטפחו לו ציציותיו על פניו וכו' (מנחות מד.) ולא יחוש להערה. ד' אם חטא והחטיא את הרבים. ה' אם יהיה חטא גדול ורחוק מטבע הרגיל, כמעשה אמון שאמרו לו יש לך הנאה וכו' (סנהדרין קג:):

והודיע הכתוב כאן טעם שלא האריך ה' אפו להם שבהם נתקבצו ה' דברים המפליגים מדת ארך אפים, והתחיל לומר כנגד הא' **והאנשים**, ואמרו ז"ל (במד"ד כאן) כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות כי ראשי אלפי ישראל המה, וכנגד חברת משלחם אמר **אשר שלח** אותם **משה** בשליחות מצוה לחפור את הארץ, הרי כי הם שלוחי חברה ומחברת משה יחשבו, וכנגד ג' אמר **וישובו** פירוש שנעשה להם נס עצום ששבו ולא נאבדו בהליכתם וצא ולמד מאומרם ז"ל (תדא"ר פכ"ט) מהעובר עליהם מהענקים ולא נגעה בהם יד אדם, וזה היה מספיק להעירם לבל עשות רשע ויכירו כי גדול אלהינו אשר הראם נפלאותיו, וכנגד ד' אמר **וילינו כל העדה** פירוש חטאו הם והחטיאו הרבים, וכנגד ה' אמר **להוציא דבה על הארץ** מי זה אמר ותהי שיאמר על הארץ כלילת יופי כי רעה היא אין לך רשע רחוק מעשות כזה כי איך מין האנושי יעזיז פניו כל כך לדבר דברים הפכיים בתכלית ההפכיות לומר דבה רעה על השלימות הטוב, אשר על כן חרה אף ה' והרגם מיד ולא האריך אפו להם:

[לז] וימותו האנשים מוציאי דבת וגו'. פירוש והם מוציאי דבה מתו, על דרך אומרו (תהלים ט) בפועל כפיו נוקש רשע. עוד ירצה לתת טעם למה מתו במגפה, לפי שהם הוציאו דבה על הארץ מדה כנגד מדה הם דברו דבר רע וה' הכם בדבר:

לפני ה'. פירוש וכבוד ה' עומד שם קודם עלותו, ומשונה רשות שניתנה למשחית כאן מרשות שניתנה כשחרה אף ה' באהרן ומרים שלא נגעה צרעת בהם עד שהלך, מה שאין כן כאן שלפניו ניתנה רשות לנגוף אויבי ה':

[לח] ויהושע בן נון וגו' חיו וגו'. לא היה צריך לומר אחר שפרט הכתוב ואמר האנשים מוציאי דבת הארץ רעה הא למדת שלא מתו אלא אותם שהוציאו דבה רעה, עוד למה הוצרך לומר מן האנשים:

ויתבאר על פי מה שאמרו במס' בבא בתרא (קכא:) תניא יאיר בן מנשה נולד בימי יעקב, והקשו ממה שמצינו שנכנסם לארץ דכתיב ויכו מהם אנשי העי כשלישים וששה איש וגו' זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין, ותיירץ רב אחא שלא נגזרה גזירה לא על פחות מכל' ולא על יותר מס' עד כאן. והנה ממה שלא תירץ הגמרא שיאיר היה צדיק גמור הראת לדעת כי צדקת הצדיק לא הצילתו מהגזרה ההיא, והוא מאמר הכתוב **ויהושע וגו' חיו וגו'** פירוש טעם שחיו הוא להיותם מן האנשים ההולכים לתור היא שעמדה להם,

אבל אם לא היו מהתרים והיו נשארים בכלל ישראל היתה באה הגזירה גם עליהם הגם שהם צדיקים גמורים לצד שהיו למעלה מעשרים כשיצאו ממצרים ולמטה מס':

עוד רמז על דרך אומרם ז"ל (חגיגה טו.) זכה נוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, כמו כן יהושע וכלב הוסיפו חלקם בחיים מן האנשים ההולכים לתור, כי להם משפט ליטול חלק המרגלים, גם אמרו ז"ל (ב"ב קיז:) שהם נטלו חלקם בארץ:

מב **אל תעלו וגו'.** נתן להם ב' טעמים למונעם מהעליה, א' הוא כי אין ה' בקרבם וכיון שכן הרי זה מהמרד בה', ותמצא שאמר הכתוב במשנה תורה (דברים א) ואדבר אליכם ולא שמעתם ותמרו את פי ה', וטעם ב' ולא תנגפו לפני אויביכם פחד האויב:

מג **כי העמלקי וגו' כי על כן שבתם וגו'.** פירוש כיון שהמרד היה על מה שאמרו המרגלים עמלק יושב בארץ הנגב וגו' והכנעני וגו' ואמרו ולמה ה' מביא אותנו לנפול בחרב, ואם כן איך תבטחו שיעשה ה' לכם נס במקום הרשע עצמו, ולזה אמר **ונפלתם בחרב** בודאי, כי על כן פירוש על היות עמלק יושב וגו', ולחששת נפילה בחרב זה היה סיבה שעליה שבתם מאחרי ה' ובודאי שלא יהיה ה' עמכם:

מד **יעפילו וגו'.** טעו בהוראת דעתם כי לצד שהם מרדו בה' כאומרם שאינו יכול לתת בידם העמים הרמים לזה חשבו לתקן לבטוח בה' ולהחליט האמונה כי הצל יציל ועלו ההרה, ולא נתרצה ה' כי מכתם טריה וכבר נגזרה גזרה, ועיין מה שכתבתי בפרשת דברים:

במדבר פרק-טו

ב **כי תבואו אל ארץ מושבותיכם וגו'.** לצד שראה ה' מדוה לבם בגזרת טלטולם במדבר ארבעים שנה מופלגים מביאת הארץ, לזה סעד לבם במצות התלויות בארץ לכוון רוחם כי יעלו וירשו את אדמתם, והפלגת הזמן לא תריע לדבר המוחזק לבא, ודקדק לומר אשר אני **נותן לכם** הגם שהדור ההוא פגריהם יפלו במדבר כל העם היוצא ממצרים בן עשרים, בא לומר כי מעשה בנים יתיחם גם להאבות כי את בניהם הקים תחתם:

עוד נראה לומר כי אמרו **נותן לכם** על דרך אומרם ז"ל (סנהדרין צ:) מנין לתחית המתים מן התורה דכתיב אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם לכם לא נאמר אלא להם וגו' עד כאן. כמו כן הבטיחם שיקומו בתחית המתים וירשו את אדמתם:

ד **והקריב וגו'.** טעם שהגביל ה' בנסכים ובשמן המנחה רביעית שמן לעשרון שהם ג' לוגין, וכמו כן רביעית יין לנסך, ובב' עשרונים יצו ה' שלישית ההין שמן ושלישית ההין יין שהם ד' לוגין ובג' עשרונים חצי ההין שמן וחצי ההין יין שהוא ששה לוגין שעולה כפי החשבון ב' לוגין לעשרון בין במנחת ב' עשרונים בין במנחת ג' עשרונים, ולמה במנחת עשרון הצריך ה' ג' לוגין, על דרך מה שכתוב במשנה במנחות (קז.) וכתבו רמב"ם בפרק י"ז מהלכות מעשה הקרבנות וזה לשונו מתנדב או נודר אדם יין בפני עצמו ואין מתנדבין לוג יין ולא ב' לוגין שאין בנסכים לא לוג ולא שנים עד כאן. והוא טעם הכתוב שלא נתן לעשרון ב' לוגין הגם שהספיק בשני עשרונים שלישית ההין שהם ד' לוגין להעריך שאין קרבן מהיין מב' לוגין:

ואם תאמר יוצדקו הדברים לגבי היין אבל השמן שגם הוא מצינו שבא לבדו בנדבה שאמר ר' טרפון (זבחים צא) מתנדב אדם שמן, ונחלקו רבותינו במנחות (שם) מהם אמרו שלא יפחות מג' לוגין ומהם אמרו מתנדב אפילו לוג מטעם דון מינה ואוקי באתרה אם כן בשלמא למאן דאמר לא יפחות מג' לוגין הוא הטעם שהצריך ה' ג' לוגין בעשרון, אלא למאן דאמר אפילו לוג למה לא עשה כפי החשבון, יש לומר שהשוה ה' מדות שמן ומדות יין בקרבניהם כדין ב' וג' עשרונים:

כב **וכי תשגו ולא תעשו וגו'.** רז"ל אמרו (הוריות ח.) שכתוב זה מדבר בעובד עבודה זרה, ויש בו כפל ואמרו **את כל המצות** וגו' **את כל אשר צוה** וגו' שבא לומר שכופר בעשרת הדברות ובכל שאר מצוות שנצטוו על ידי משה, וחוף מדבריהם נראה שבא לומר שהעובד עבודה זרה הרי הוא כעובר על כל מצות לא תעשה ומבטל כל מצות עשה, כנגד ביטול מצות עשה אמר ולא תעשו את כל המצות הרי ביטול כל מצות עשה, וכנגד עברת על כל מצות לא תעשה אמר את כל אשר צוה ה' אליכם, וחידוש השמיענו הכתוב במצות עשה ובמצות לא תעשה, כי יש במצות עשה ששקולה כנגד כל התורה אף על פי כן העובד עבודה זרה. הרי הוא ככופר גם בה, וכמו כן יש במצות לא תעשה חמורות הרי הוא גם כן ככופר בכלן ועונשו שקול לכל:

לז והנפש אשר תעשה ביד רמה וגו'. פירוש שהעובד עבודה זרה במזיד מעלה עליו הכתוב כאלו גדף את ה' ח"ו ולזה עונשו ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה ואמר עוד **כי דבר ה' בזה** וגו' פירוש ולטעם ששקולה כנגד כל התורה הרי זה בטל כל מצות עשה והוא אומר דבר ה' בזה ועבר גם כן על כל מצות לא תעשה והוא אומר **ואת מצותו הפר** ולזה הכרת תכרת הנפש ההיא הכרת כנגד גידי הנשמה תכרת כנגד אבריה לפי שהנשמות יש להם רמ"ח אברים ושס"ה גידים שכנגדם נתן ה' רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה וכשעבר על כולן לא נשאר לה ענף שממנו תחיה ואין לה תקומה עוד ונקבע בה העון לעולם ועד והוא מאמר **עונה בה** ורז"ל דרשו (ספרי, סנהדרין צ): הכתוב בענין אחר ושבעים פנים לתורה:

לב ויהיו בני ישראל במדבר וגו'. קשה מה בא הכתוב להשמיענו שהיו ישראל במדבר ויתבאר על פי מה שאמרו במסכת שבת (צו:): וזה לשונם אמר רב יהודה אמר שמואל מקושש מעביר ד' אמות ברשות הרבים היה עד כאן. גם אמרו במסכת שבת פרק א' (ו:): וזה לשונם ת"ר סרטיא ופלטיה וכו' זו היא רשות הרבים, והקשו בש"ס ולחשוב נמי מדבר דהא תניא איזהו רשות הרבים סרטיא וכו' והמדבר, ותירץ אביי לא קשיא כאן בזמן שהיו ישראל שרויים במדבר כאן בזמן הזה, ופירש"י וזה לשוננו בזמן ההוא חשוב רשות הרבים בזמן הזה אינו מקום הלך לרבים פירוש ובריינתא דקתני והמדבר הא קא משמע לן דאי איכא רבים מצויים עכשיו במדבר תדיר גם כן הוא בכלל רשות הרבים:

והוא מה שאמר הכתוב כשרצה להודיע עון המקושש שהוא מעביר ד' אמות לסברת רב יהודה הקדים לומר ויהיו בני ישראל במדבר פירוש ובזה הוא שנחשב לו חילול השבת להתחייב מיתה, אבל אם לא היו ישראל במדבר הגם שהיה מעביר ד' אמות שם אינו חייב שאין לו דין רשות הרבים:

ולפי סברת רמב"ם (הל' שבת פ"ד) כפי מה שנשמע מדבריו ממה שמנה המדבר בכלל רשות הרבים ולא חלק אם מצויים ישראל לשאינם מצויים, ופירשתי בו בחיבורי חפץ ה' שחברתי בימי חורפי שהרמב"ם מפרש דברי אביי על זה הדרך כאן בזמן שהיו ישראל פירוש תנא שהזכיר המדבר מדבר על אותו זמן לזה מנאו גם כן ותנא שלא הזכיר אינו מדבר אלא בזמן הזה וזמן הזה אינן מצויים הולכי מדברות ולצד שאינם מצויים לא טרח להשמיענו דינו, ואין הכי נמי שאפילו בזמן הזה המדבר רשות הרבים, אם כן נחזור לקושיטנו לדרך זה למה הוצרך הכתוב לומר ויהיו בני ישראל במדבר:

ויתבאר על פי מה שאמרו עוד שם (שבת צו:): וזה לשונם במתניתא תנא מקושש תולש הוה עד כאן, ולצד שתקשה לדברי התנא והלא אמרו רבותינו (חולין פח). בדיני כיסוי דם חיה ועוף אין מכסין בעפר המדבר מפני שהיא מלחה ואינה מצמחת עד כאן. אם כן מנין יצאו צמחים במדבר שתלשם מקושש, לזה הקדים לומר **ויהיו בני ישראל במדבר**, ואמרו ז"ל (במד"ר פ"ט) שבארה של מרים היה משקה והיה מעלה גנות ופרדסים ואם כן היו גדלים צמחים במדבר לתלוש, גם לסברת רב אחא בר יעקב שאמר (שבת שם) מעמר היה יתישב גם כן הכתוב בדרך זה:

וימצאו איש וגו'. אמר לשון מציאה יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ילקוט) שאמר להם משה צאו וראו אם יש אדם שחלל את השבת וכו' עד כאן. לזה אמר וימצאו על דרך אומרם (אסתר ב) ויבוקש הדבר וימצא:

מקושש עצים ביום השבת. הקדים זכרון המעשה קודם זכרון היום ולא אמר ביום השבת מקושש עצים, לומר שלא נתעלם ממנו שבת כשעשה מעשיו, ואם היה מקדים זכרון שבת היה נשמע שמצאוהו ביום השבת פירוש הידוע אצלם, אבל מאמרו מקושש עצים ביום השבת חוזר זכרון השבת אל המקושש שידוע כי שבת הוא, ורז"ל (ספרי) נתחכמו להוציא דבר זה שידוע היה שהוא שבת ממה שכפל לומר בפסוק שאחר זה מקושש עצים שבא לומר שאחר שהודיעוהו שבת הוא חזר לקושש, ולדרכנו טעם שכפל לומר פעם ב' מקושש להודיענו שלא היתה לו שגגת מלאכה אלא הודיעוהו כי היא מלאכה שחייב עליה, והוא אומרם אותו מקושש פירוש הוא היה יודע כי עושה מלאכה, ובזה היו לו זדון שבת וזדון מלאכה:

לז ויאמר ה' אל משה. טעם שינוי פרשה זו שאמר **ויאמר** מה שאין כן בכל התורה שבכולן הוא אומר וידבר יתבאר על פי מאמרם ז"ל (ילקוט) שאמרו כשראה משה מעשה המקושש אמר לפני ה' בימי החול לובשין ישראל תפילין וזוכרין המצות ביום השבת במה יזכרו והשיב הקדוש ברוך הוא הריני נותן להם מצות ציצית שבה יזכרו וכו' עד כאן, לזה אמר ויאמר פירוש אמירה המסעדת את הלב במבוקשו:

לח דבר וגו' ואמרת. לצד שיש בזה חיוב המצוה, ויש גם כן מעלה וכבוד הנמשך ממנה, לזה אמר דיבור ואמירה:

ועשו להם וגו'. טעם אומרם וא"ו בתחילת הענין, לפי מה שאמרו ז"ל שכתבתי בפסוק ויאמר שאמר משה לה' בימי החול לובשין תפילין וזוכרים וכו' עד כאן. לזה כשבא לומר לו שיעשו ציצית יש מקום לטעות כי מצוה זו תהיה במקום תפילין רצה לובש תפילין רצה לובש ציצית בלא תפילין ואפילו בשאר ימים שבאחד

מהם יספיק לזכירת המצות, לזה אמר **ועשו** וא"ו מוסיף שמצות תפילין במקומה עומדת ומוסיף מצות ציצית:

לדורותם ונתנו וגו'. הוצרך לומר **לדורותם**, לצד שלא באה מצוה זו אלא לזכרון המצות כשיראו אותו, תבא הסברה לומר כשיבא דור קדוש וטהור שאין צריכין לזכרון זה אין צורך בציצית תלמוד לומר **לדורותם**. עוד ירצה בהעיר למה כתב **לדורותם** באמצע פרטי המצוה. אכן לצד שיש במצות ציצית ב' דברים הלבן והתכלת, הלבן ישנו בכל זמן, והתכלת יש זמן שאינו מצוי, ונתחכם ה' ואמר **לדורותם** קודם זכרון התכלת לומר שהלבן לדורותם אבל תכלת כשאינו בנמצא אין חיוב בו, והגם שהתכלת אינו מעכב את הלבן ולא הלבן את התכלת (מנחות לח.), אף על פי כן הלבן הוא בנמצא לדורות בלא הפסק מה שאין כן התכלת:

{לט} והיה לכם לציצית. אין ידוע מכוון מאמר זה שיהיה לציצית, ולדברי התוספות שכתבו במסכת מנחות דף מ"ג בדברי רבי שאמר שם וזה לשונו גדול עונשו של לבן מעונשו של תכלת, משל למלך שאמר לב' עבדיו לאחד אמר הביא לי חותם של טיט ולאחד אמר הביא לי חותם של זהב ופשעו שניהם ולא הביאו איזה מהם עונשו מרובה וכו', כתבו התוספות מה שמדמה חותם של טיט לציצית שכך עושים לעבדים והציצית מעיד על ישראל שהם עבדי ה' כדאיתא במסכת שבת (נז:) כבלא דעבדא תנן עד כאן, ירצה במאמר והיה לכם לציצית לצד שהם עבדים לה' והעבד עושה כבלא יהיה לכם סימן זה לכבלא דעבדא, ואמר **וראיתם אותם** וזכרתם את כל מצות ה' פירוש כשיביטו בסימן עבדותם יתנו לב שאינם בני חורין לעשות כחפצם במאכלם במלבושם בדיבורם ובכל מעשיהם כעבד שאימת רבו עליו ולעמוד בשעה שהאדון מצוה לעמוד ולעשות כל מלאכות אשר צוה ה' לעשות, ואמר **ולא תתורו** וגו' פירוש לצד שהנגלה הוא דבר שהעין חפצה וחושקת בו, ומצות המלך היא ציווי עשות הפך הרצון הטבעי ושנוא הערב המורגש, ומן הנמנע שיעמוד בדבר אלא בהערת סימן עבדותו הוא יכופהו להפך אשר עינו ולבו שם יחפוז:

ואמר למען תזכרו ועשיתם, יתבאר על דרך אומרם ז"ל (מנחות מד.) מעשה באדם אחד וכו' כיון שעלה וכו' טפחו לו ציציותיו על פניו וכו', והוא אומר למען תזכרו פירוש שהציצית הוא יזכיר אתכם וימנע אתכם מחטא מכל מין חטא, ולזה דקדק לומר **ועשיתם** על דרך אומרם ז"ל (קידושין לט:) ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה והעמידוה בבאה לידו עבירה ופירש ממנה, ואמר **והייתם** קדושים על דרך אומרם ז"ל (ויק"ר כד) אין נקרא קדוש אלא הפורש מן העריות ואומר **אני ה' אלהיכם** וגו' פירוש חיוב העבדות שאני מחייב אתכם לעשות עליו סימן לצד שהוצאתי אתכם וגו', וכפל לומר פעם ב' **אני ה' אלהיכם** הוא חיוב מושכל, ועיין מה שפירשתי בפסוק (סוף פ' בהר) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם וגו':

ומעתה באנו להשכיל על דבר אמת אשר צוה ה' במצוה זו שאין לעשות ציצית אלא בכסות בת ד' כנפות ולא בת ג' ובת ה' כי לצד שהציצית הוא סימן העבדות יצו ה' שיהיה הסימן גם כן יגיד מי לנו אדון, כי ימצא גם כן דבר זה במלכי ארץ שכל אחד יעשה מין סימן אחד לעבדיו ויזכר הסימן של כל אחד, וכמו כן גזר ה' שלא נעשה סימן עבדותנו לה' אלא בטלית בת ד' כנפות לרמז כי מלכנו הוא הבורא ארבע קצות העולם ושליט עליה, ולזה בהיות הטלית בת ג' ובת ה' אבדה הכונה ואין לעשות בה ציצית:

וצוה שיהיו החוטין לבן לרשום סימניו יתברך כי מדותיו הם מדת הרחמים והטוב הרמז במין הלבן, גם התכלת לרמז על שליטתו בשמים כי התכלת דומה לרקיע, גם במספר החוטין ד' שהם ח' ירמוז לשמו יתברך שהוא שם בן ארבע ויחודו בהיכלו הוא בן ח' בסוד השילוב של הוי"ה ואדנות, גם רשם בדת האל (מנחות לט) לעשות קשר התכלת עם הלבן להעיר במושכל נעלם כי הלבן הוא סוד החסד והתכלת הוא סוד הרחמים, והוא סוד בחינת שמים, ומדה זו מתיחסת ליעקב אבינו שהוא סוד התפארת ואמר מביני נסתרי התורה כי מדת התפארת תתאב למדת החסד שהיא מתיחסת לאברהם, ולזה יקיף התכלת להלבן כאשר יקיף רוח לנשמה כידוע ליודעי חן:

וראיתי להעיר למה לא הכשיר ה' צבע התכלת אלא מדג עולה מהים ולא משאר דברים שיש להם צבע זה עצמו, ואולי שהוא מטעם עצמו שזה הוא סודו כאומרם ז"ל (חולין פט.) ים דומה לרקיע והבן גם להעיר שהרחמים ימשכו מהתורה הנרמזת בים, גם לרמז כי הרחמים נמשכים מבחינה הנרמזת בדג בסוד עינא פקיחא כידוע לרואים באור החיים:

חסלת פרשת שלח לך